

SANTARMIYHTEYKSIEN STIGMATISOIMAT: ILMIANTAJAT VENÄLÄISEN VIRKAVALLAN AVUSTAJINA SUOMEN SUURIRUHTINASKUNNASSA 1899-1917

20.12.2019 SAMI SUODENJOKI

VERTAISARVIOITU
KOLLEGIALT GRANSKAD
PEER-REVIEWED
www.tsv.fi/tunnus

Suomalaisessa historiankirjoituksessa on itsenäistymisestä lähtien viljelty ajatusta ilmiantaja- ja urkkijajärjestelmästä, jonka avulla Venäjän hallitus ja santarmilaitos hankkivat tietoja vaarallisena pitämästään poliittisesta liikehdinnästä keisariajan lopun Suomessa.[\[1\]](#) Ruohonjuuritason vuorovaikutukseen syventyvää perustutkimusta tästä ”ilmiantajajärjestelmästä” on kuitenkin tehty vähän, vaikka venäläisviranomaisten harjoittamaa valvontaa Suomessa on kartoitettu monesta näkökulmasta.[\[2\]](#) Siksi on paljolti hämärän peitossa, millä tavoin santarit ja muut venäläisviranomaiset solmivat ja ylläpitivät yhteyksiä kansalaisiin kerätäkseen informaatiota hallituksen vastaisesta liikehdinnästä. Missä määrin viranomaiset nojautuivat kansalaisten oma-aloitteisesti ja vapaehtoisesti tekemiin ilmiantoihin, missä määrin taas valtiollisen poliisin muualla Venäjällä käyttämiin palkattuihin agentteihin ja tiedottajiin? Myös siitä tiedetään vähän, millaiset tekijät lopulta saivat kansalaiset ryhtymään yhteistyöhön virkavallan kanssa. Oliko kyse rahasta, ideologiasta vai ilmiantojen ihmisille tarjoamasta mahdollisuudesta rakentaa uudelleen identiteettiään, niin kuin hyvin toisenlaista yhteiskuntaa käsittelevässä tutkimuksessa on ehdotettu?[\[3\]](#)

Tarkastelen tässä artikkelissa ilmiantamista sosiaalisena käytäntönä Suomen suuriruhtinaskunnassa vuosina 1899-1917. Kohdistan huomion ilmiantajiksi ryhtyneiden kansalaisten vuorovaikutukseen venäläisen virkavallan kanssa sekä tämän vuorovaikutuksen herättämiin reaktioihin julkisuudessa ja yleisemmin yhteiskunnassa. Esitän, että venäläisviranomaiset ja etenkin

santarmihallinto osoittivat huomattavaa vastaanottavaisuutta suomalaisten tekemille ilmiannoille Nikolai Bobrikovin kenraalikuvernöörikaudesta lähtien. Santarit käyttivät ilmiantoja tukemaan tiettyihin kansalaisiin kohdistuvia epäilyksiään ja varsinkin 1910-luvulla myös rekrytoivat ilmiantajia rahapalkkioin vakituisempiin palvelussuhteisiin. Ilmiantajille itselleen informaation välittäminen venäläisviranomaisille saattoi olla paitsi lisätulojen lähde myös väline sosiaalisen aseman vahvistamiseen ja kiusantekoon henkilökohtaisille vihamiehille. Pohdin myös viranomaisten harjoittaman painostuksen ja kiristyksen roolia ilmiantajaksi ryhtymisessä. Toisaalta käännän katseen venäläistä virkavaltaa avustaneiden ilmiantajien julkiseen stigmatisointiin, joka ilmensi suomalaisen kansalaisyhteiskunnan jännitteistä suhdetta keisarivaltaan ja sai entistä avoimempia muotoja keisarivallan kaaduttua.

Lähestyn ilmiantamista samoista lähtökohdista kuin Sheila Fitzpatrick ja Robert Gellately, jotka ovat tutkineet ilmiantoja Neuvostoliitossa ja Kolmannessa valtakunnassa. He näkevät ilmiantamisen yksilön ja valtion väliseksi kohtauspisteeksi, joka ilmentää yksilön valintoja lojaaliudesta yhtäältä valtiovaltaa ja toisaalta kanssaeläjiä kohtaan.[\[4\]](#) Tähän näkemykseen nojaa myös ilmiantajia 1600-luvun lopun Englannissa tutkinut Rachel Weil, joka on kiinnostunut siitä, miten ilmiantajan suhde valtioon vaikuttaa hänen ja toisten kansalaisten väliseen suhteeseen sekä miten ilmiantaja voi toiminnallaan myös muuttaa kansalaisten suhtautumista valtioon.[\[5\]](#) Nämä kysymykset ovat olennaisia tämän artikkelin kannalta, sillä ne auttavat hahmottamaan yksilöiden päätöksiä ryhtyä tai olla ryhtymättä venäläisen virkavallan yhteistyökumppaneiksi ja näiden päätösten sosiaalisia seurauksia.

Termillä ilmianto tarkoitan kansalaisen viranomaiselle oma-aloitteisesti välittämää informaatiota, jossa syytetään toisia ihmisiä vääryyksien tekemistä ja pyydetään viranomaista puuttumaan ilmiannon kohteena olevan henkilön tai ryhmän toimintaan.[\[6\]](#) Tässä määritelmässä korostuu ajatus ilmiantajan toiminnan vapaaehtoisuudesta ja spontaaniudesta. Ilmiantoja käsittelevässä tutkimuksessa ilmiantajat erotetaankin käsitteellisesti joskus tiedottajista, jotka ovat viranomaisten värväämiä ja välittävät näille informaatiota toistuvasti.[\[7\]](#) Käytännössä ero ilmiantajien ja tiedottajien välillä on kuitenkin usein häilyvä, mikä käy hyvin ilmi tarkasteltaessa lähemmin 1900-luvun alun suomalaisia ilmiantojen tekijöitä.

Keskityn artikkelissa poliittisiin tai aikalaiskielellä ilmaistuna valtiollisiin ilmiantoihin, joita kansalaiset tekivät venäläiselle virkavallalle. Näiden ilmiantojen käsittelyyn osallistuivat useat eri viranomaiset, kuten Venäjän sisäministeriön alainen Suomen santarmihallinto, kenraalikuvernöörin

kanslia, läänien kuvernöörit alaisineen sekä paikallispoliisi. Siinä missä aiemmassa tutkimuksessani olen ollut kiinnostunut ennen muuta kenraalikuvernöörin kanslian roolista kansalaisten ilmiantojen vastaanottajana, tässä artikkelissa käänän huomion erityisesti kansalaisten vuorovaikutukseen santarmilaitoksen kanssa.

Tutkimuksen yhtenä aineistona ovat kenraalikuvernöörin kanslian akteista löytämäni kansalaisten lähettämät ilmiantokirjeet ja niihin liittyvä viranomaisten kirjeenvaihto tutkimusjaksolta. Kokosin aineiston käymällä systemaattisesti läpi vuosien 1898-1905 aktiluettelot ja tilaamalla tutkittavaksi luetteloiden perusteella ilmiantoja oletettavasti sisältäneet aktit. Näin löysin satakunta kirjettä, joiden voi luokitella sisältävän valtiollisia ilmiantoja. Vuosien 1906-1917 akteja tutkin samalla menetelmällä mutta satunnaisemmin, ja niistä löysin vain muutaman ilmiannon. Kokoamani aineisto muodostaa vain pienen osan kaikista kenraalikuvernöörin kansliassa käsitellyistä ilmiannoista. En esimerkiksi huomionnut sellaisia akteja, jotka sisältävät ilmiantoihin liittyvää viranomaiskirjeenvaihtoa mutta joista puuttuu alkuperäinen ilmiantokirje. Osa kanslian käsittelemistä ilmiannoista on luultavasti yksinkertaisesti hävinnyt arkistosta, osa taas on lähetetty eteenpäin muille viranomaisille. Kenraalikuvernöörillä käyneitä ilmiantoja voi löytää esimerkiksi lääninhallitusten saapuneista kirjeistä.[\[8\]](#) Ilmiantoihin liittyvää viranomaisten keskinäistä kirjeenvaihtoa, joka on pääosin venäjänkielistä, olen käyttänyt vain etsiäkseni siitä lisätietoja ilmiantajista ja ilmiantojen mahdollisesti aiheuttamista toimenpiteistä. Ilmiantoja koskevan informaation kulku viranomaisilta toisille on kuitenkin itsessään kiinnostava jatkotutkimuskohde.

Kenraalikuvernöörin kanslian aktit sisältävät myös santarmeille osoitettuja ilmiantoja, jotka vaativat santarmihallituksen mielestä kenraalikuvernöörin huomiota. Pääosa santarmien käsittelemistä ilmiannoista on kuitenkin säilynyt muissa arkistoissa tai kadonnut kokonaan. Kansallisarkistossa säilytettävän Suomen santarmihallituksen arkiston olen rajannut tämän tutkimuksen aineistojen ulkopuolelle, sillä sen sisältämistä akteista ei alustavan kartoitukseni perusteella juuri löydy alkuperäisiä ilmiantokirjeitä. Sen sijaan aineistossani on kymmeniä alkuperäisiä ilmiantoja, jotka sisältyvät santarmeilta vuonna 1917 takavarikoituihin papereihin. Näitä papereita on talletettu muun muassa Työväen Arkistoon ja Elmo Edvard Kailan henkilöarkistoon. Lisäksi santarmiarkistojen löydöksistä raportoitiin paljon aikaislehdissä, jonka kirjoittelu muodostaa viranomaisakteja täydentävän lähderyhmän. Lehtikirjoittelu auttaa hahmottamaan, millaista informaatiota ilmiannoista ja ilmiantajista tihkui julkisuuteen eri ajankohtina sekä miten aikalaiset reagoivat tähän informaatioon.

Viranomaisaktien ja lehtien ohella jäljitän ilmiantajien ja viranomaisten vuorovaikutusta oikeuden pöytäkirjoista. Oulun raastuvanoikeuteen tuotiin keväällä 1917 useita kanteita, jotka koskivat santarmeille ensimmäisen maailmansodan aikana tehtyjä ilmiantoja hallituksen vastaisesta toiminnasta. Näitä kanteita käsiteltäessä pääsivät ääneen niin ilmiantajat, ilmiantojen kohteet kuin paikallinen santarmisihteeri. Osallisten todistukset tarjoavat runsaasti informaatiota ilmiantajiksi ryhtyneiden kansalaisten ja santarmien välisen yhteydenpidon alkamisesta sekä santarmien toimintatavoista paikallistasolla. Samalla todistukset valaisevat ilmiantojen tutkimisen metodologisia haasteita, kuten osallisten taipumusta suojata itseään muuntelemalla ja peittelemällä asioita.

Tukeudun artikkelissani aiempaan tutkimukseeni kenraalikuvernöörin kanslian vastaanottamista ilmiannoista sekä erityisesti Osmo Jussilan, Antti Kujalan ja Harry Halénin tutkimuksiin Suomen santarmikunnan toiminnasta Venäjän vallan ajan loppuvuosina. Lisäksi liitän Suomen kehityksen muualla keisarikunnassa tapahtuneisiin muutoksiin hyödyntämällä muun muassa Jonathan Dalyn ansiokasta tutkimusta Venäjän salaisesta poliisista ohranasta. Lähtöoletukseni on, että vuoden 1905 suurlakon jälkeen valtiollinen poliisi alkoi Suomessa käyttää entistä järjestelmällisemmin värvättyjä tiedottajia ja että tämä muutos heijasteli salaisen poliisien tiedustelumethodien kehitystä Venäjällä.

Kansalaisten venäläisviranomaisille osoittamat valtiolliset ilmiannot olivat luonteeltaan salaisia ja saattoivat sisältää arkaluonteisia tietoja sekä ilmiantajista että ilmiantojen kohteista. Siksi ilmiantojen käsittely edellyttää historian tutkijalta hienovaraisuutta, vaikka etäisyyttä tapahtumiin onkin runsaat sata vuotta. Esimerkiksi ilmiantojen ja ilmiantojen kohteiden henkilöllisyyden paljastaminen voi joissakin tapauksissa olla tutkimuseettisesti ongelmallista.^[9] Tässä artikkelissa olen päätenyt käsittelemään ilmiantoihin osallisia henkilöitä heidän oikeilla nimillään, jos heidän nimensä ovat olleet samassa yhteydessä esillä jo aikalaisjulkisuudessa, esimerkiksi sanomalehdissä. Paljastuneisiin ilmiantajiin kohdistunut julkisuus oli usein hyvin kielteistä ja saattoi aiheuttaa heille vaikeuksia riippumatta siitä, pitivätkö lehtikirjoitusten tiedot paikkansa. Tutkimus voikin potentiaalisesti muuttaa tai tarkentaa aikalaisjulkisuuden välittämää kuvaa yksilöiden osallisuudesta ilmiantoihin ja siten tuoda oikeutta tutkimuskohteille historiallisina toimijoina. Tämä on kuitenkin mahdollista vain, jos näitä yksilöitä käsitellään heidän omilla nimillään. Kuten historian tutkija Pirita Frigren on huomauttanut, tutkittavien henkilöiden anonymisointi voi pahimmillaan korostaa heihin kytketyn ilmiön häpeällisyyttä, etenkin jos toiset tutkimuskohteet esiintyvät samassa tutkimuksessa tunnistettavina henkilöinä.^[10] Osan oikeusjuttujen

yhteydessä esiin tulleista ilmiantajien nimistä olen kuitenkin jättänyt mainitsematta tekstin luettavuuden lisäämiseksi.

Artikkelin ensimmäisessä osassa hahmotan santarmilaitoksen toiminnassa tapahtuneita muutoksia ja ilmiantojen roolia santarmivalvonnassa Nikolai Bobrikovin kenraalikuvernöörikaudelta ensimmäiseen maailmansotaan. Tämän jälkeen käänän katseen venäläisviranomaisille tehtyjen poliittisten ilmiantojen aiheisiin ja niissä tutkimusjaksolla tapahtuneisiin muutoksiin. Samalla nostan esiin yksittäisiä ilmiantajia tai tiedottajia ja pohdin heidän santarmiyhteistyönsä luonnetta.

Artikkelin jälkimmäisessä osassa keskityn maaliskuun vallankumouksen käynnistämään ilmiantajajahtiin, jonka kohteena olivat venäläistä virkavaltaa avustaneet suomalaiset. Keisarivallan kaaduttua keväällä 1917 suomalaiset tutkijat pääsivät penkomaan santarmiarkistoja ja paljastivat julkisuuteen satojen epäiltyjen ilmiantajien ja muiden santarmiapurien nimiä. Tuon esiin, miten nämä paljastukset vaikuttivat ilmiantajiksi epäiltyihin, ja pohdin sanomalehdistön roolia ilmiantajien stigmatisoinnissa. Lopuksi syvennyn ilmiantajia vastaan nostettuihin oikeusjuttuihin, jotka saivat alkunsa santarmiarkistojen löydöksistä.

Ilmiannot osana laajenevaa santarmivalvontaa

Venäläisiä santarmeja oli suomalaisissa varuskuntakaupungeissa jo 1800-luvun alkupuolella, ja vuonna 1868 suuriruhtinaskuntaan järjestettiin oma santarmihallinto. Pian tämän jälkeen Suomessa aloitti toimintansa myös rautatiesantarmikunta. Molemmat santarmiorganisaatiot toimivat vuodesta 1880 alkaen Venäjän sisäministeriön poliisiosaston alaisuudessa. Santarmien tehtäväkenttä Suomessa ulottui tiedustelusta ja vastavakoilusta väestön mielialojen tarkkailuun, sotilaskarkurien ja rikollisten kiinniottoon sekä kenraalikuvernöörin turvallisuudesta huolehtimiseen. Santarmien toimivaltuudet suhteessa paikallisviranomaisiin olivat kuitenkin epäselvät, ja varsinaisessa poliisitoiminnassa santarmit joutuivat tukeutumaan kaupunkien poliisilaitoksiin ja maaseudun nimismiehiin.[\[11\]](#)

Santarmien toimivaltuudet muuttuivat olennaisesti Nikolai Bobrikovin kenraalikuvernöörikaudella 1898-1904. Bobrikov ryhtyi määrätietoisesti järjestämään poliittista santarmistoa ja lisäämään sen toimivaltaa Suomessa samalla tasolle muun valtakunnan kanssa. Samalla santarmien määrää lisättiin vajaasta sadasta noin kahteensataan.[\[12\]](#) Santarmiston toimintaa rajoittivat kuitenkin ympäristön huono tuntemus, kielivaikeudet ja kansalaisluottamuksen puute. Kuten historioitsija Tuomo Polvinen on todennut, santarmihenkilöstö joutui Suomessa usein toimimaan suorastaan

vihamielisessä ympäristössä.[\[13\]](#) Tästä vihamielisyydestä tarjoavat jälkiä niin kenraalikuvernöörin kanslian kirjeenvaihto kuin suomalaisten sanomalehtien kirjoittelu, joka tosin ei välttämättä ilmennä väestön enemmistön suhdetta santarmeihin.[\[14\]](#)

Suomessa syksyllä 1905 puhjennun suurlakon seurauksena santarmit menettivät Bobrikovin kaudella saamansa poliisivaltuudet. Lakon jälkeen santarmilaitos oli hetkellisesti lamaannustilassa, minkä jälkeen sen tehtävät rajautuivat lähinnä hallituksen vastaisen liikehdinnän tarkkailemiseen. Tilanne muuttui vasta maailmansodan puhjettua kesällä 1914, jolloin Suomi julistettiin poikkeustilaan ja santarmien toimintavaltuuksia lisättiin jälleen merkittävästi. Sodan alkaessa santarmihallinnon alaisuudessa palveli 173 miestä, mutta määrää lisättiin pian kahteen ja puoleen sataan. Kun myös rautatiesantarmistoa vahvistettiin, santarmien kokonaismäärä Suomessa kohosi yli viiteensataan.[\[15\]](#) Vahvistaminen oli linjassa yleisvaltakunnallisen kehityksen kanssa: koko Venäjällä santarmien määrä kasvoi maailmansodan aikana viiteentoistatuhanteen.[\[16\]](#) Miesvahvuuden lisäämisestä huolimatta santarmit eivät silti kyenneet valvomaan tehokkaasti koko suuriruhtinaskuntaa. Näkyvintä santarmivalvonta oli suurissa kaupungeissa, radanvarsi- ja satamapaikkakunnilla sekä länsirajalla, missä santarmien huomio kohdistui kasvavassa määrin jääkäri liikkeeseen. Urkkijoihin ja ilmiantajiin tukeutuen santarmit saattoivat kuitenkin ulottaa toimintansa myös syvemmälle maaseudulle.

Venäjän sisäministeriön turvallisuuspoliisi eli ohrana alkoi jo 1880-luvulla hyödyntää tiedustelutoiminnassaan järjestelmällisesti siviilipukuisia varjostajia ja salaisia tiedottajia, jotka soluttautuivat valvonnan kohteena oleviin yhteisöihin. Vaikka aktiivisten tiedottajien lukumäärä oli verraten pieni, heidän käyttönsä osoittautui tehokkaaksi kumouksellisten liikkeiden lamauttamisessa. Samalla tavallisten ihmisten oma-aloitteisesti tekemien ilmiantojen merkitys turvallisuusviranomaisten tiedonhankinnassa väheni, vaikka ilmiantoja virtasi santarmeille, kenraalikuvernööreille, kuvernööreille ja muille viranomaisille aina vuoden 1917 vallankumoukseen saakka. Kehityksen suunta oli se, että ilmiantoja tekivät entistä useammin viranomaisten itsensä rekrytoimat tiedottajat. Jonathan Dalyn mukaan jotkut rekryteistä tarjoutuivat itse viranomaisten palvelukseen, mutta pääosan tiedottajistaan poliisi värväsi kuulustelutilanteissa joko painostamalla tai lupaamalla lievennyksiä heidän tuomioonsa.[\[17\]](#) Venäjän salainen poliisi oli kuitenkin tietoinen myös tämän toimintatavan ongelmista. Kuten ilmiantoja käsittelevässä tutkimuksessa on myöhemmin huomioitu, painostamalla hankitut ilmiannot eivät välttämättä tarjoa viranomaisille luotettavaa informaatiota. Siksi ohrana pyrki parhaansa mukaan luomaan tiedottajiinsa suhteen, joka sai nämä välittämään tietoja omasta halustaan.

Tällaisen luottamuksellisen suhteen rakentamisessa tehokkain väline olivat rahapalkkiot.[\[18\]](#)

Suomen santarmihallinto seurasi tiedustelumetodiensa kehittämisessä Venäjän turvallisuuspoliisia, joka toimi saman ministeriön alaisuudessa. Muutokset tapahtuivat kuitenkin viiveellä, sillä vakinaisten tiedottajien värväminen näyttää alkaneen Suomessa vasta Bobrikovin kaudella. Tuolloin santarit solmivat satunnaisia yhteistyösuhteita kansalaisiin myös kaupunkikeskusten ulkopuolella, jopa Pohjois-Suomessa.[\[19\]](#) Myös kenraalikuvernööri itse alkoi saada yhteydenottoja palveluksiaan tarjoavilta kansalaisilta.[\[20\]](#) Esimerkiksi entinen kauppias Kaarlo Winnari Turusta kirjoitti vuonna 1899 tahtovansa ”palvella Teidän ylhäisyyttäenne salaisena Suomalaisena Urkiana ja tietoin antajana jos se olisi soveljas”.[\[21\]](#) Kenraalikuvernöörin kanslia kiinnostui Winnarin tarjouksesta siinä määrin, että se lähetti hänen kirjeensä eteenpäin santarmihallinnolle. Käytettävissä olevat lähteet eivät kuitenkaan viittaa siihen, että Winnari olisi myöhemmin toiminut santarmiapurina.[\[22\]](#)

Suomen santarmihallinnon piiri- ja aluepäälliköitä ensimmäisen maailmansodan

aikana. Istumassa toinen vasemmalta Suomen santarmihallinnon päällikkö A. M. Jerjomín. Kuva: Elmo Edvard Kailan arkisto, kansio 2.

Bobrikovin kauteen verrattuna tiedottajien käyttö muuttui entistä yleisemmäksi vuoden 1906 jälkeen ja erityisesti 1910-luvulla. Tähän viittaavat santarmiarkistoista myöhemmin löytyneet avustajatiedot, joista suuri enemmistö on Venäjän vallan ajan viimeiseltä vuosikymmeneltä. Tuolloin santarmit ryhtyivät entistä järjestäytyneemmin tukeutumaan tiedonhankinnassaan suomalaisiin tiedottajiin ja agentteihin, joista tuli keino ylittää santarmiupseerien huonosta paikallisten kielten taidosta aiheutuneet vaikeudet.[\[23\]](#) Urkkijoiden ja tiedottajien käytöllä oli kuitenkin myös toinen seuraus. Pelkkä tietoisuus heidän olemassaolonsa mahdollisuudesta oli nimittäin omiaan luomaan yhteiskuntaan vainoharhaista ilmapiiriä ja saamaan tarkkailun kohteet varuilleen.[\[24\]](#) Tämä palveli omalla tavallaan keisarillisen turvallisuuspoliisin päämääriä.

Hallituksen vastainen liikehdintä ilmiantojen aiheena

Santarmeja kiinnostivat kaikenlaiset tapahtumat tai teot, jotka liittyivät jotenkin valtiolliseen vastarintaan tai loukkasivat Venäjää tai venäläisiä. Historioitsija Antti Kujala luonnehtii santarmien omasta toimintaympäristöstään luomaa kuvaa fiktiiviseksi todellisuudeksi, jota leimasi vallankumouksen ja separatismien uhan paisuttelu. Salaliittoteoriat löysivät tiensä myös santarmien esimiehilleen lähettämiin raportteihin, joiden liitteinä oli usein tiedottajien tai vapaaehtoisten kansalaisten ilmiantoja. Ylemmät viranomaiset suhtautuivat santarmiraporttien luotettavuuteen kuitenkin varauksellisesti, ja vain pieni osa niistä johti jatkotoimiin. Raportit saattoivat silti epäsuorasti vaikuttaa Venäjän hallituksen menettelytapoihin Suomessa, etenkin kun ne keisarin omat käsitykset suuriruhtinaskunnan tilanteesta olivat pitkälti linjassa raporttien hahmottaman tilannekuvan kanssa.[\[25\]](#)

Venäläisviranomaisten vastaanottavaisuus hallituksenvastaista vehkeilyä koskevalle informaatiolle ei jäänyt huomaamatta suomalaisilta. Jo Bobrikovin ja hänen seuraajansa I. M. Obolenskin hallintokausilla jotkut kansalaiset tarttuivat tilaisuuteen käyttää tätä vastaanottavaisuutta hyödykseen, mistä kertovat kenraalikuvernöörin kanslian akteista löytämäni satakunta poliittista ilmiantokirjettä.[\[26\]](#) Nämä kirjeet ilmentävät lähettäjiensä käsityksiä siitä, millaista informaatiota santarmit tai kenraalikuvernööri toivoivat kansalaisilta saavansa, ja heidän yrityksiään vastata näihin toiveisiin edistääkseen omia taloudellisia intressejään tai sosiaalisten asemaansa. Ilmiannoille tyypillistä oli rakentaa kuvaa keisarille uskollisesta kansasta sekä ruotsinkielisestä ja -mielisestä eliitistä, joka pyrki

kääntämään kansan hallitsijaa vastaan ja irrottamaan Suomen Venäjältä maanalaisen tai jopa aseellisen toiminnan avulla. Tämä kuva vastasi pitkälti santarmiraporttien ja kenraalikuvernöörin kanslian julki lausumia näkemyksiä Suomen oloista.[\[27\]](#) Vastaavuus ei ollut sattumaa, vaan se johtui ilmiantajien pyrkimyksestä tukeutua keisarillisen hallinnon ”julkiseen käsikirjoitukseen” (*public transcript*) eli ilmaisutapaan, jota vallankäyttäjät käyttävät ollessaan avoimessa vuorovaikutuksessa vallanalaisten kanssa. Julkiseen käsikirjoitukseen vetoaminen näkyi ilmiantokirjeissä muun muassa hallitusvallan propagandasta poimittujen poliittisten käsitteiden lainaamisena.[\[28\]](#)

Hallituksen vastaisen liikehdinnän paisuttelua harrastivat ilmiannoissaan sekä satunnaiset kansalaiset että erityisesti santarmien vakinaiset tiedottajat, jotka halusivat osoittaa kykenevänsä välittämään raskauttavaa informaatiota palkkioidensa vastineeksi. Ilmiantojensa vakuuttavuutta lisätäkseen jotkut santarmien yhteistyökumppanit jopa liittivät kirjelmiinsä väärennettyjä dokumentteja ilmiantojen kohteiden toiminnasta. Santarmiapurien mielikuvitusta ruokki etenkin vuonna 1906 toiminut aktivistijärjestö Voimaliitto, jonka vehkeilystä keisarivaltaa vastaan apurit raportoivat vielä pitkään sen jälkeen kun järjestö oli jo lakkautettu.[\[29\]](#) Tiedottajien välittämän informaation epäluotettavuus havahdutti lopulta myös Venäjän hallituksen vuonna 1912. Sisäministeriön poliisiosasto toteutti Suomen santarmihallinnossa sisäisen tarkastuksen, jonka seurauksena santarmipäällikkö vaihdettiin ja osa epäluotettavimmista avustajista erotettiin.[\[30\]](#) Puhdistus ei kuitenkaan johtanut palkatuista tiedottajista luopumiseen, koska tehokkaat vaihtoehdot näiden käytölle puuttuivat.

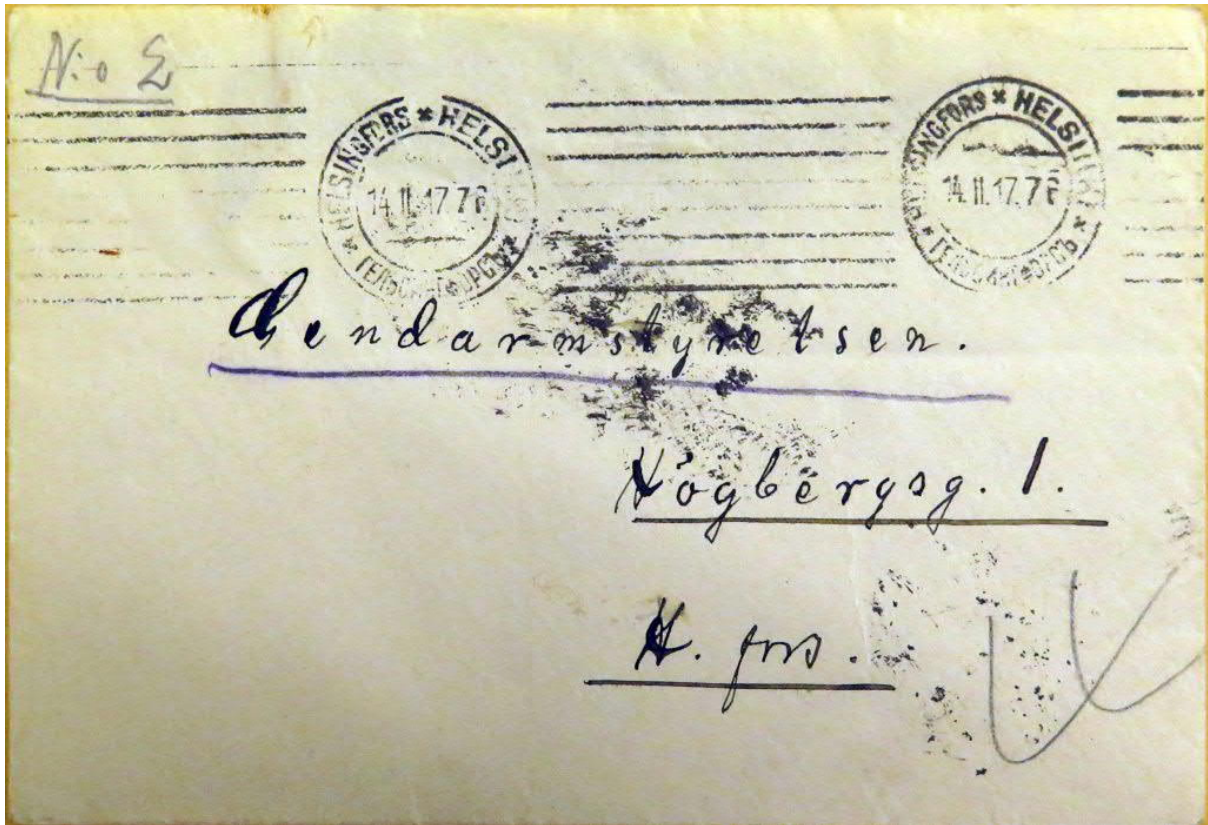
Ensimmäisen maailmansodan puhjettua Venäjän keisarikuntaan levittäytyi vakoojamaania eli vainoharhaisuudeksi yltynyt huoli saksalaisten harjoittamasta urkinnasta. Lehdissä ja suullisissa verkostoissa kiertäneet huhut johtivat monien kansalaisten, viranomaisten ja keisarillisen hovin jäsenten leimaamiseen Saksan puolesta toimiviksi vehkeilijöiksi.[\[31\]](#) Huhujen lietsoma vainoharhaisuus tarttui myös suomalaisiin. Sekä santarmihallinto että kenraalikuvernöörin kanslia vastaanottivat sodan edetessä lukuisia ilmiantoja Venäjää vahingoittavasta toiminnasta. Jotkut niistä koskivat ihmisten saksalaismyönteisiä ja tappiomielialaa lietsovia puheita, jotkut puolestaan vihjailivat ilmiantojen kohteiden avustavan konkreettisesti Saksan sotapyrintöjä. [\[32\]](#)

Säilyneiden ilmiantokirjeiden perusteella 1910-luvun ilmiantajat esiintyivät Bobrikovin kauteen verrattuna useammin nimettömästi tai salanimellä. Pseudonyymiin turvautui esimerkiksi eräs ”uskollinen Konstaapeli nimeni

tietätte”, joka lähetti santarmihallinnolle ilmiannon aivan maaliskuun vallankumouksen kynnyksellä. Ilmiannon aiheena oli Sörnäisten työväentalolla esitetty näytelmä Mustat korpit, jonka lähettäjä tulkitsi venäläisvastaiseksi, koska siinä oli pilkattu Venäjän luostarielämää. Kirjelmän laatijan nimimerkki korosti hänen lojaaliuttaan hallitusvallalle, kuten useiden muidenkin ilmiantajien salanimet.[\[33\]](#) Pseudonyymien käyttö oli ominaista nimenomaan vakinaisille tiedottajille, ei niinkään satunnaisille ja oma-aloitteisille ilmiantajille, joista useimmat esiintyivät viranomaisille peittelemättä omalla nimellään.[\[34\]](#)

Maailmansodan aikana santarmihallintoa kiinnostivat erityisesti ilmiannot, jotka koskivat Suomessa harjoitettua nuorten miesten värväämistä sotapalvelukseen Saksaan. Tämä jääkärivärväyksenä tunnettu, hallituksen näkökulmasta maanpetoksellinen toiminta käynnistyi alkuvuonna 1915 ja jatkui vuoteen 1917 saakka. Kaikkiaan jääkäriksi lähti parituhatta suomalaismiestä. Santarmit ja muut venäläisviranomaiset havahtuivat jääkäriiliikkeeseen melko hitaasti vuoden 1915 edetessä, mutta vähitellen santarmit pääsivät yhä paremmin perille liikkeen toiminnasta. Tässä heitä auttoivat – ainakin jossain määrin – jääkäriiliikettä vieroksuneiden kansalaisten ilmiannot havainnoistaan.[\[35\]](#)

Santarmien sotavuosina vastaanottamien ilmiantojen kokonaismäärää on mahdoton arvioida, sillä suuri osa santarmipapereista on kadonnut.[\[36\]](#) Säilyneet aineistot kuitenkin osoittavat, että ilmiantoja jääkärivärväreistä tehtiin monilta paikkakunnilta. Niiden kohteeksi joutuivat monien muiden ohella nuorsuomalainen poliitikko Jonas Castrén sekä saksan kielen opettaja ja taidehistorioitsija Johannes Öhquist.[\[37\]](#) Molemmat heistä todella tukivat aktiivisesti jääkäriiliikettä ja olivat kenties olleet santarmien tarkkailussa jo ennen ilmiantojen lähettämistä. Joskus santarmit jopa itse rohkaisivat avustajiaan ilmiantoihin jo epäilemiään henkilöitä vastaan saadakseen perusteita kotietsintöihin ja pidätyksiin, kuten myöhemmin esittelemäni tapaukset Oulusta osoittavat.

Santarmihallinnolle lähetettyjen ilmiantojen kuoria helmikuulta 1917. Lähde: TA, Santarmihallinnon asiakirjoja, kansio 2.

Satunnaisia ilmiantajia on usein vaikea erottaa santarmien rekrytoimista vakituisista tiedottajista pelkkien ilmiantokirjeiden tai niihin liittyvien viranomaisasiakirjojen perusteella. Joskus kirjeiden yksityiskohdat voivat kuitenkin olla paljastavia. Esimerkistä käy maailmansodan aikana santarmihallinnon päällikölle lähetetty nimetön ilmianto Kirkkonummelta. Sen lähettäjä puhutteli vastaanottajaa tavanmukaisesti ”K. Herra Överstiksi”, mutta muuten hän ei käyttänyt hallintoa imartelevia ja alamaisuutta korostavia fraaseja. Päinvastoin hän jopa piikitteli venäläisviranomaisia siitä, että nämä olivat karkottaneet ”maasta monta etevää miestä jotka eivät ole olleet vaarallisia valtiolle”. Tämän jälkeen lähettäjä siirtyi varsinaiseen ilmiantoon, joka kohdistui paikalliseen maanomistajaan Herman Sauréniin. Lähettäjän mukaan paikalliset kalastajat ja alhainen kansa vihasivat Saurénia ja puhuivat siitä, miten

hän menee aina yksin merelle moottorinsa kanssa ja katsoo kiikarillansa ympäri. Ei kukaan täällä tiedä mitä hän kiikaa, mutta hän tietää sota laivojen kulusta ja Porkalan fästinkin olosta paremmin kun muut. Ja kysyy aina uteliaasti kaikilta mitä ryssät tekee. Vaikka telfoonit on otettu pois Porkalan kylästä sodan takia niin on hänellä viellä oma telefoni ja puhui hän koko syksyn joka päivä helsinkiin kaikista mitä on tapahtunut. [\[38\]](#)

Lähettäjä kertoi Saurénin myös puhuneen pahaa venäläisistä ja arvostelleen senaatin virkamiehiä ”ryssän ystäviksi”. Ilmiantonsa lopuksi lähettäjä mainitsi itsekin joutuneensa Saurénin haukkumaksi, vaikka hän ei ollut asunut paikkakunnalla kauan. [\[39\]](#) Hän ei kuitenkaan kertonut muita henkilökohtaisia perusteita Saurénin ilmiantamiseen tai pyytänyt mitään santarmihallinnon päälliköltä. Toisin sanottuna kirje oli konstailematon ilmianto, ei niinkään ilmiannon ryydittämä anomus. Tämä viittaa siihen, että lähettäjä ei ollut satunnainen ilmiantaja vaan vakinainen santarmiurkkija. Oletusta tukevat myös nimettömänä esiintyminen sekä puhuttelun koruttomuus.

Santarmien tiedottajien joukossa suomalaiset virkamiehet olivat runsaasti edustettuina. [\[40\]](#) Tämä on sikäli loogista, että heistä monet joutuivat työssään väistämättä vuorovaikutukseen venäläisviranomaisten kanssa. Etenkin postin, tullin, rautatien, poliisin tai painoasiain ylihallituksen palveluksessa työskentelevät virkamiehet kiinnostivat venäläistä virkavaltaa myös tiedustelutiedon hankinnan näkökulmasta. Aikalaisjulkisuudessa suomalaisten virkamiesten kaikenlainen yhteydenpito santarmien kanssa leimattiin herkästi sortokoneiston avustamiseksi, mutta virkamiehillä itsellään saattoi olla toisenlaisia käsityksiä siitä, millainen tietojen vaihto santarmien kanssa oli hyväksyttävää.

Joidenkin suomalaisviranomaisien yhteistyö santarmien kanssa oli joka tapauksessa paljon syvempää kuin virkavelvollisuudet olisivat edellyttäneet. Hyvä esimerkki on rautatievirkamies Albert Fridolf Ilon poikkeuksellisen pitkään jatkunut toiminta santarmiavustajana. Ilon santarmeille tekemistä ilmiannoista liikkui huhuja jo Bobrikovin kaudella hänen työskennellessään Kuopion seudulla, ja ilmiantajaksi epäiltynä Ilo joutui rautatieläisten vangitsemaksi vuoden 1905 suurlakon aikaan.[\[41\]](#) Kuohunnan laskeuduttua Ilo palasi kuitenkin toimeensa rautateillä ja lehtikirjoittelun mukaan jatkoi tietojen välittämistä santarmeille huolimatta itseään ympäröineestä kielteisestä julkisuudesta. Ilo järjesti myös keräyksen Venäjän sotilasilmalaivaston hyväksi 1910-luvun alussa, mikä innoitti lehdet kuvaamaan häntä ”lämpimäksi emämaan ystäväksi” ja tunnetuksi ”ryssäläisyydestään”.[\[42\]](#)

Myöhemmin paljastuneiden santarmipaperien perusteella Iloa voi hyvistä syistä kutsua santarmiagentiksi, sillä hän sai santarmeilta kuukausipalkkaa ja käytti peitenimeä ”Finn”.[\[43\]](#) Hänen santarmeille välittämänsä osin keksitty informaatio koski muun muassa vastarintajärjestö Voimaliittoa. Toimintansa johdosta Ilo joutui todistamaan Voimaliittoa koskevassa laajaa julkisuutta saaneessa oikeudenkäynnissä vuonna 1913. Oikeudessa Ilo kertoi vuolaasti santarmiyhteyksistään ja korosti, ettei tässä yhteydenpidossa ollut mitään hävettävää, uskoihan keisarikin henkensä santarmien käsiin matkoillaan. Hän kuitenkin kielsi tehneensä ilmiantoja tai saaneensa santarmeilta palkkioita. Voimaliittolaisiksi epäiltyjen asianajaja Väinö Takanen kuitenkin kyseenalaisti Ilon todistusten totuudellisuuden esittämällä näyttöä tämän palvelussuhteesta santarmiin ja osallisuudesta Voimaliiton toimintaa koskevien todisteiden väärentämiseen.[\[44\]](#) Oikeuskäsittely nosti Ilon santarmiyhteydet uudelleen parrasvaloihin ja inspiroi jopa pilkkalauluja, joissa ei jätetty hyödyntämättä Ilon sukunimen tarjoamia mahdollisuuksia sanaleikkeihin.[\[45\]](#) Kiusallinen julkisuus saattoi vaikuttaa siihen, että santarmilaitos lopetti vakinaisen palkan maksamisen Ilolle. Hyvinkään asemapäällikkönä Ilo kuitenkin jatkoi santarmien avustamista ja vaikutti ilmiannoillaan Väinö Takasen karkotukseen sekä jääkäri liikkeen aktivistin Kai Donnerin maastapakoon ensimmäisen maailmansodan aikana.[\[46\]](#) Ilon kyky luovia asemapäällikön virassaan santarmiagentin maineestaan huolimatta hakee vertaistaan keisariajan lopun Suomessa. Ilon toiminta havainnollistaa erinomaisesti myös tiedottajien käytön turvallisuuspoliisille aiheuttamia ongelmia, joista tiedottajien välittämän informaation epäluotettavuus ei ollut vähäisin.

Vallankumouksen käynnistäjä ilmiantajajahti

Huhut kansalaisten santarmeille tekemistä ilmiannoista saivat konkretiaa ympärilleen keisarivallan kaaduttua maaliskuun puolivälissä 1917. Vallankumouksen myötä santarmit ja muut turvallisuusviranomaiset joutuivat väkijoukkojen raivon kohteeksi ympäri Venäjän keisarikuntaa, sillä he näyttäytyivät sortohallinnon symboleina. Monissa Suomen kaupungeissa kansalaiset ja venäläiset sotilaat tunkeutuivat santarmien toimitiloihin penkomaan salaisia asiakirjoja, aivan kuten tapahtui Pietarissa ja Moskovassa.[\[47\]](#) Tässä toiminnassaan suomalaiset saattoivat tukeutua valmiiseen malliin vuoden 1905 suurlakon ajoilta, sillä myös tuolloin väkijoukot olivat tunkeutuneet santarmikanslioihin etsimään tietoja santarmiapureista.[\[48\]](#) Tältä osin keväällä 1917 siis näyteltiin uudelleen suurlakkopäivien tapahtumia.

Kuten Venäjän kumouskeskuksissa, useissa suomalaiskaupungeissa perustettiin myös erityisiä tutkijalautakuntia selvittämään santarmiarkistojen papereita. Lautakuntien tehtävänä oli identifioida sortovaltaa palvelleet kansalaiset, jotta näitä voitaisiin estää jatkamasta viroissaan ja tehtävissään. Kyse oli samankaltaisesta "lustraatiosta", vanhan vallan palvelijoiden puhdistuksesta, joka nähtiin monissa Itä-Euroopan maissa kommunistihallintojen kaatumisen jälkeen 1980- ja 1990-lukujen vaihteessa. Kevään 1917 liikehdintää Suomessa voi kuvata myös ilmiantajajahdiksi, koska santarmiarkistojen tutkijoita kiinnostivat ennen kaikkea keisarillista virkavaltaa avustaneiden ilmiantajien ja urkkijoiden nimet. Kun näitä nimiä löydettiin santarmipapereista, ne vuodettiin sanomalehdille, jotka ottivat ilmiantajiksi epäillyt henkilöt kärkkäästi maalitauluikseen.[\[49\]](#)

Santarmipapereiden tutkijaryhmät koottiin eri paikkakunnilla eri tavoin. Oulussa santarmiarkistoja penkoivat paikallisten työväenjärjestöjen nimeämät tutkijat, kun taas Turussa kaupungin järjestyslautakunta valitsi santarmipapereiden tutkijakomiteaan jäseniä eri puolueista.[\[50\]](#) Helsingin santarmiarkiston tarkastuslautakunnan puolestaan nimesivät kaupungin järjestystoimikunta ja yliopiston osakunnat, ja lautakuntaan tuli sekä porvarillisten aktivistien että sosiaalidemokraattien edustaja. Tälle lautakunnalle kasautui päävastuu santarmien ja näiden yhteistyökumppanien toiminnan hahmottamisessa, koska se sai tutkittavakseen Helsinkiin sijoitetun Suomen santarmihallinnon paperit lukuun ottamatta Venäjän valtakunnan turvallisuutta koskevia vastavakoiluaineistoja.[\[51\]](#)

Tutkijat löysivät santarmipapereista satamäärin nimiä ja nimimerkkejä, joiden epäiltiin kuuluvan santarmi-ilmiantajille. Joukossa oli runsaasti entisiä ja nykyisiä poliiseja sekä valtion virkailijoita, mutta myös ylioppilaita,

opettajia, lehtimiehiä ja konttoristeja. Useimpien santarmiapurien ammattia ei kuitenkaan mainittu dokumenteissa, mikä vaikeutti tutkijoiden jäljitystyötä. Päänvaivaa aiheuttivat myös vakituisten santarmitiedottajien ja -agenttien käyttämät salanimet.[\[52\]](#) Osan niistä tutkijat pystyivät identifioimaan. Esimerkiksi peitenimen ”Timo” taakse kätkeytyi tamperelainen Tilda Häkkinen, joka edusti ilmiantajaepäiltyjen pientä naisvähemmistöä. Hän oli aiemmin palvellut Tampereen etsivän poliisin siveysoastolla ja välittänyt ahkerasti tietoja santarmeille.[\[53\]](#) Häkkinen tavoitettiin Kotkasta ja passitettiin tutkittavaksi Tampereelle huhtikuussa 1917.[\[54\]](#)

Suurta mediahuomiota maaliskuun vallankumouksen jälkeen sai santarmiagentiksi tiedetyn asemapäällikkö A. F. Ilon vangitseminen kansalaiskokouksen päätöksellä. Ilo tavoitettiin kotoaan Hyvinkäältä ja kuljetettiin sotilaiden saattamana Helsinkiin maaliskuun lopulla. Asemalaiturilla Ilo ajautui kahnauksiin saattuetta seuranneen yleisön kanssa, ja lehdissä laajasti siteeratun kuvauksen mukaan joku katselijoista ennusti Ilolle: ”Kai nyt menet Ilo viimeistä matkaasi.” Tähän Ilon kerrotaan vastanneen: ”Ei ole peli vielä loppuun pelattu.”[\[55\]](#) Asemalta Ilon tie vei Helsingin poliisin etsivän osaston säilytysluokkaan odottelemaan häntä koskevien santarmipaperien selvittelyä. Ilo kuitenkin hirttäytyi selliinsä kuukautta myöhemmin.[\[56\]](#)

Mies, joka väittää, ettei „peli vielä ole loppuun pelattu“.

Hyvinkääläisten — Ilo.

Pilapiirros santarniapurina vangitusta asemapäällikkö Ilostta. Kuva: Velikulta 2.4.1917, 13.

Eri paikkakunnilla toimineista santarniavustajista tihkui lehtiin tietoja vähitellen pitkin kevättä 1917, mutta Helsingin santarniarkiston tarkastuslautakunta julkaisi ensimmäisen pitkän santarniapurien nimilistan vasta kesäkuussa. Julkaisukanavina olivat sosiaalidemokraattien päääänenkannattaja *Työmies* ja porvarillisten aktivistien *Uusi Päivä*, mikä vahvistaa kuvaa ilmiantajajahdistä puoluerajat ylittävänä projektina.[\[57\]](#) Näistä lehdistä tiedot ilmiantajista levisivät nopeasti toisiin medioihin. Lehtipaljastukset myös innostivat kansalaisia ottamaan yhteyttä tarkastuslautakuntaan ja tekemään uusia ilmiantoja santarniapureista.[\[58\]](#) Näin ilmiantajajahti lietsoi uudenlaista ilmiantamisen kulttuuria.

Seyn se poi'es mennessänsä pape-
rinsa jätti,
ilmiannot kaikenlaiset kasoihin vain
mätti,
senaatin nyt käs kyläiset tarkastavat
niitä,
ehkä siinä miekkosille työtä hiukan
riittää.

julkaisema piirros ja runo venäläisviranomaisille tehtyjen ilmiantojen tutkimisesta. Karjala 27.5.1917, nro 119A, 5.

Tutkijoiden penkomista papereista löytyi erilaatuisia todisteita kansalaisten yhteistyöstä venäläisviranomaisten kanssa. Joukossa oli esimerkiksi santarmien arkistoimia kuitteja, joilla allekirjoittajat olivat kuitanneet saaneensa santarmeilta rahaa palveluksia vastaan.[\[59\]](#) Vain harvoissa kuiteissa kuitenkin täsmennettiin, millaisia palveluksia allekirjoittaja oli santarmille tehnyt. Oli aivan toisella tavalla raskauttavaa, jos henkilö oli tehnyt santarmeille vangitsemiseen johtavan ilmiannon, kuin jos hän oli toiminut vaikkapa santarmien ajurina. Tämän tiedostivat myös santarmiarkistojen tutkijat. Kuitenkin alle kirjoitettu nimi sai tutkijat kuitenkin varmasti penkomaan allekirjoittajan santarmiyhteyksiä tarkemmin, mikä saattoi johtaa lisätodisteiden löytymiseen.

Yksiselitteisimpiä todisteita tutkijoille tarjosivat santarmeille tai kenraalikuvernöörille lähetetyt ilmiantokirjeet, joista pystyi identifioimaan lähettäjän ja saamaan selkoa tämän motiiveista. Kuvaava esimerkki on aivan maaliskuun vallankumouksen kynnyksellä santarmihallinnolle saapunut äetsäläisen Kalle Suomisen ilmianto. Kirjeessään Suominen raportoi paikallisen nuorisoseuran iltamassa esitetystä Porrassalmella-näytelmästä ja kuvasi näytelmän olleen ”ankara[a] akitatsioonina eli politiikkaa”.[\[60\]](#) Näytelmän nimen perusteella ilmianto koski Olli Savolaisen vuonna 1910 julkaisemaa teatterikappaletta, joka käsittelee Suomen sodan jälkitunnelmia taistelujen näyttämönä toimineella Porrassalmen kylällä.[\[61\]](#) Suominen tulkitsi kirjeessään näytelmän lietsovan vihaa Venäjän hallitusta vastaan ja piti sen sisältöä vaarallisena erityisesti vallitsevan sotatilan oloissa. Tämän jälkeen Suominen luetteli kirjeessään nuorisoseuran johtohenkilöiden nimet. Lopuksi hän vielä tarjoutui astumaan santarmihallinnon palvelukseen ja ilmaisi, että ”pitäs saada vähän palkintoa toimistani sillä olen köyhä, ja jos olen töisä niin on vaikea saada mitään selville”.[\[62\]](#)

Suomisen ilmianto ja värväytymisehdotus tuskin johtivat santarmihallinnossa toimenpiteisiin, koska vallankumous lopetti santarmien toiminnan vain kaksi viikkoa myöhemmin. Santarmipapereiden tutkijoilta Suomisen ilmianto ei sitä vastoin jäänyt noteeraamatta, vaan hänen nimensä päätyi sanomalehtiin santarmiapurien listalle kesällä 1917.[\[63\]](#) Tämä epäilemättä tukaloitti Suomisen elämää hänen kotiseudullaan. On hyvin mahdollista, että juuri ilmiantajaksi paljastumisen vuoksi sama Suominen joutui maantiellä kolmen tuntemattoman miehen pahoinpitelemäksi, kun hän oli matkalla ruokakauppaan syksyisenä iltana 1917.[\[64\]](#) Pahoinpitely saattoi toki olla sattumaa, sillä Äetsän tehtaan ja aseman välisellä maantiellä

oli muutenkin vaarallista kulkea noihin aikoihin. Tehtaanjohdon organisoima suojeluskunta nimittäin kierteli alueella pamppuineen kurittamassa liikehtivää työväkeä.[\[65\]](#) Suojeluskunnan päällikkö Lauri Torpo sattui kuitenkin myös olemaan yksi Suomen ilmiannon kohteista, mikä varmasti selvisi myös hänelle itselleen lehtiutisten välityksellä.[\[66\]](#)

Santarmiapureiksi syytettyjen puhdistautumisyritykset

Santarmiapureiksi paljastetut kansalaiset joutuivat kohtaamaan ilmiantajan stigman vaikutukset omissa yhteisöissään. Jotkut yrittivät varmasti jatkaa arkielämäänsä kuin mitään ei olisi tapahtunut tai pysyttelivät asunnoissaan odottamassa suurimman kohun laantumista. Toiset yrittivät paikata mainettaan anteeksipyyntöillä, kuten kurkijokelainen talollinen Antti Immonen, joka paljastui ilmiantajaksi erään toisen santarmiapurin poliisikuulustelun yhteydessä huhtikuussa 1917. Immosen santarmeille tekemät ilmiannot koskivat nuorten miesten värväämistä sotilaiksi Saksaan.[\[67\]](#) Paljastuttuaan Immonen lähetti Kurkijoen kuntakokoukselle kirjeen, jossa hän nöyryin ja raamatullisin sanankääntein pyysi anteeksi ”rikoksiaan”. Hän lupasi olla vatedes kajoamatta ”mihinkään maallisiin asioihin” ja toivoi kuntalaisten katsovan häntä ”laupeuden silmillä niin kuin ennen katsottiin ryövärin puoleen ristin hirsipuussa”. Kirjeensä lopuksi Immonen toivoi Jumalan siunausta synnyinmaalle, Suomen vapaalle kansalle ja ”monta vuotta odotetulle etuskunnallemme”. Immosen kirje luettiin ääneen kuntakokouksessa, mutta lehtikuvauksen mukaan ”ei sen johdosta kenkään lausunut muuta kuin syvän surkuttelunsa”.[\[68\]](#) Muutenkaan anteeksipyyntö ei välttämättä parantanut Immosen tilannetta, sillä hänen kirjeensä levisi lehdestä toiseen kehystettynä sellaisilla otsikoilla kuin ”santarmikätyri omantunnon tuskissa”.[\[69\]](#)

Koska santarmipapereita pengottiin kansallismielisessä lustraation ilmapiirissä ja ne olivat usein tulkinnanvaraisia, lehdissä saatettiin julistaa henkilöitä santarmiapureiksi myös virheellisin perustein. Toisaalta ilmiantajien nimiä jäi varmasti myös paljastumatta, sillä venäläiset viranomaiset ehtivät hävittää osan papereistaan, ennen kuin suomalaiset tutkijat pääsivät niihin käsiksi kumouksen jälkeen.[\[70\]](#) Vastaaviin ongelmiin törmäsivät turvallisuuspoliisin arkistoja penkoneet komissiot myös Venäjällä.[\[71\]](#)

Useat henkilöt, jotka katsoivat saaneensa ilmiantajaleiman aiheettomasti, yrittivät puhdistaa maineensa. Eräät heistä lähestyivät santarmipaperien tutkijalautakuntaa itse tai asianajajan välityksellä ja pyysivät oikaisua itseään koskeviin tietoihin. Pyyntöjen liitteenä saattoi olla toisten henkilöiden todistuksia lähettäjään kohdistuvien epäilyjen aiheettomuudesta.[\[72\]](#)

Jotkut yrittivät puolustaa mainettaan kirjoittamalla vastineita sanomalehtiin tai julkaisemalla lehdissä ilmoituksia, joissa he kielsivät toimineensa santarmin urkkijoina tai ilmiantajina.^[73] Vastineen laati esimerkiksi entinen komisario Hjalmar Andelin, joka oli eronnut virastaan Riihimäellä maaliskuun vallankumouksen jälkeen ja halusi oikoa paikallislehden vihjauksia hänen läheisistä santarmiyhteyksistään. Andelinin mukaan hänen nimensä oli ainoastaan esiintynyt erään santarmin lähettämässä kirjeessä, eikä hän missään tapauksessa ollut kirjoittanut ilmiantoja tai mitään muutakaan santarmeille. Andelin kuvasi olleensa santarmien kanssa tekemisissä vain yhden kerran toimiessaan tulkkina kuulustelutilanteessa.^[74] Ex-poliisin vakuuttelu vuorovaikutuksensa viattomuudesta ei herättänyt lehdistössä jatkokeskustelua, mutta hänen nimeään ei myöskään myöhemmin listattu santarniapurien luetteloissa. Tämä viittaa siihen, ettei hänen ilmiannoistaan löytynyt raskauttavaa näyttöä.

Ne henkilöt,

jotka täst'edes jatkavat sitä häpeällistä ja perätöntä puhetta, että olen ollut santarmien urkkijana ja kätyrinä sekä tullut vangituksi, saatan edesvastaukseen ja kiellän sellaista huhua perättömänä levittämästä.

Maria Kustaava Raij.

Santarniapuriksi epäillyn ilmoitus Kansan Tahdossa 26.3.1917, 4.

Kun Helsingin tutkijalautakunta oli julkaissut ensimmäisen laajan santarniapurien listan kesäkuussa 1917, lautakuntaa lähestyi heti kirjeitse savonlinalainen metsäkauppias Benjam Häkkinen, joka nimi oli ollut listalla. Hän halusi kertoa oman versionsa siitä, miksi santarmeille oli tehty hänen nimellään ilmianto erään rautatievirkamiehen ja tämän vaimon venäläisvihamielisyydestä. Häkkisen kirjeen mukaan hän oli joutunut santarnilaitoksen kanssa tekemisiin syksyllä 1916, jolloin Varkauden poliisi oli hakenut hänet kotoaan santarnipäällikön juttusille. Tapaamispaikkana oli ollut Savonlinnan ja Kuopion välillä risteilevä Leppävirta-höyrylaiva, jonka ensimmäisen luokan hytissä santarnipäällikkö oli oleskellut. Häkkinen oli kuljetettu liikkuvalla laivalla veneellä, ja matkan aikana poliisi oli pelotellut Häkkistä toteamalla, ”että eihän ne [santarnit] paljo tarte kuin ne viepi”. Metsäkauppiaan oman kuvauksen mukaan pelottelu oli saanut hänet

melkein hyppäämään veneestä järveen. Höyrylaivalla santarmipäällikkö oli vaatinut Häkkiseltä allekirjoitusta valmiiksi kirjoitettuun ilmiantoon. Ilmiannon kohteena oli eräs rautatievirkamies, joka oli Huutokosken asemalla estänyt Häkkistä maksamasta matkalippuaan ruplilla. Häkkisen mukaan santarmipäällikkö oli houkutellut häntä ilmiantoon sillä perusteella, että ”kyllä nitä tartesi opeta sillä ne oli lika koppavija ainakin Venäjän kansalaisillen”. Häkkinen väitti kuitenkin vastanneensa, että hän mieluummin kuolisi kuin ryhtyisi ilmiantajaksi. Todistaakseen santarniapurisyystösten aiheettomuuden Häkkinen kehotti tutkijalautakuntaa myös vertaamaan omakätisen kirjeensä käsialaa siihen ilmiantokirjeeseen, jonka nojalla häntä syytettiin santarniapuriksi.[\[75\]](#)

Tapaamiskuvauksensa perään Häkkinen selitti tutkijalautakunnalle, että ilmiantajasytytökset olivat vahingoittaneet suuresti hänen elinkeinoaan ja mainettaan. Hän kuvaili joutuneensa tilanteeseen, jossa ”ei tija millä hetkellä kimpun käyvät kuin on yleisenä puhena että ne jouta vaikka Siperijan jotka sim[mosia santarniapureita] on ollut eikä voi kenenkän kansa mitän asija tehtä kin lulevat että olen ollut surikin kätyri”.[\[76\]](#) Kuvaus paljastaa metsäkauppiaan hädän tulevaisuudestaan. Hänen vetoamuksensa ei kuitenkaan johtanut tutkijalautakunnassa oikaisuun, sillä hän oli kiistattomasti ollut yhteydessä santarniini. Häkkisen kertomusta voi kuitenkin pitää uskottavana kuvauksena santarnien toimintatavoista ja näiden kansalaisissa herättämästä pelosta. Huomionarvoista on myös paikallispoliisien ja santarnien yhteistyö tapauksessa. Mitä ilmeisimmin Häkkisen nimi oli vinkattu santarnueille nimenomaan Varkauden poliisilaitokselta.

Ilmiantajaksi syytetyn saattoi joskus olla viisaampaa vaieta kuin yrittää puhdistaa mainettaan. Tämän joutui huomaamaan helsinkiläinen Siinto Armas Tuominen, joka pyysi heinäkuussa Helsingin santarniarkistojen tutkijalautakunnalta oikaisua sen johdosta, että hänen nimensä oli julkaistu santarniapurien luettelossa. Kirjeessään Tuominen vakuutti omatuntonsa ja kunniansa kautta, ettei hänellä ollut santarniyhteyksiä.[\[77\]](#) Tutkijalautakunnan vastaus oli tyly ja odottamaton. Lautakunta välitti Tuomisen oikaisuopyynnön *Työmies*-lehden toimitukseen ja ilmeisesti kertoi samalla muitakin tietojaan tämän toiminnasta. *Työmies* ei epäröinyt tarttua juttuvinkkiin vaan julkaisi jo kolme päivää myöhemmin jutun, joka käsitteli entisten santarniapurien pyrkimystä ”tuntemattomana tai väärällä nimellä purjehtien säilyttää kansalaiskunniansa”. Esimerkkinä lehti mainitsi nimenomaan Siinto Armas Tuomisen, joka lehden mukaan oli samana keväänä liittynyt ammattiosastoon väärillä henkilötiedoilla. Lehti myös kuvasi yksityiskohtaisesti Tuomisen ulkonäköä, mitä ilmeisimmin estääkseen häntä tulevaisuudessa esiintymästä valehenkilöllisyydellä

Helsingissä.[\[78\]](#) Lehtijuttu osoittaa, että *Työmiehen* toimituksella oli suora yhteys santarmipaperien tutkijoihin ja että tutkijat olivat Tuomisen tapauksessa ilmeisen vakuuttuneita tämän santarmiyhteyksistä.

Työmiehen toimitus tukeutui santarmiarkistojen tutkijoihin myös muiden santarniapureiksi epäiltyjen tapauksissa selvittääkseen, oliko näiden toimitukseen lähettämiä oikaisupyynnöjä aiheellista julkaista. Heti julkaistuaan ensimmäisen santarniapurien nimilistan lehti teki selväksi, että "[m]inkäänlaisten tekopyhien 'selittelyjen', joiden tarkoituksena on puolustaa rumia tekoja[,] julkaiseminen ei tietenkään voi tulla kysymykseenkään".[\[79\]](#) Joitakin oikaisuja kuitenkin julkaistiin sekä *Työmiehe*ssä että muissa lehdissä seuraavina viikkoina.[\[80\]](#) Oikaiseminen katsottiin aiheelliseksi esimerkiksi tapauksissa, joissa henkilö oli joutunut epäilysten kohteeksi pelkästään siksi, että hänellä oli sama nimi kuin santarniapuriksi listatulla henkilöllä. Lehtien julkaisemissa santarniapurien listoissa esiintyneiden virheiden runsaus pakotti lopulta myös tutkijalautakunnan itsensä myöntämään oikaisujen tarpeellisuuden.[\[81\]](#) Lautakunta ei tosin katsonut aiheelliseksi pahoitella virheitään, vaikka jotkut niistä saattoivat olla asianomaisille hyvinkin vahingollisia.

Ilmiantajiin kohdistuneet oikeustoimet

Länsirannikon hallintokaupunki Oulu oli yksi santarmien vilkkaan toiminnan pesäkkeistä ennen vallankumousta ja yksi niistä kaupungeista, joissa santarniapapereita pengottiin kumouksen jälkeen. Pengonta toi päivänvaloon lukuisia santarmien ilmiantajia, joista aktiivisimpiin lukeutui oululainen räätäli Johan Petter Savilaakso. Hän oli tehnyt ilmiantoja muun muassa jääkärivärveri Jaakko Kempaista vastaan ja vaikuttanut niillä Kempaisen vangitsemiseen syksyllä 1916. Seuraavana talvena paikalliset sosiaalidemokraattiset toimittajat Yrjö Mäkelin ja Hannes Uksila kuitenkin saivat vihiä Savilaakson santarmiyhteyksistä. Tämän seurauksena Savilaakso joutui järjestäytyneen työväestön vastatoimien kohteeksi: häntä syljettiin ja nimiteltiin, hänen räätälinliikkeensä asetettiin boikottiin ja häirinnän huipennuksena joku kirjoitti liikkeen ulkoseinällä olevaan kylttiin "Juudas". Häirinnästä suivaantuneena Savilaakso ilmiantoi Mäkelinin ja Uksilan santarmeille helmikuussa 1917. Kun tämä paljastui santarniapapereita tutkittaessa, Mäkelin ja Uksila nostivat heti Savilaaksoa vastaan syytteen väärästä ilmiannosta.[\[82\]](#)

Savilaaksoa vastaan nostettu kanne oli yksi viidestä Oulun raastuvanoikeuden keväällä 1917 käsittelemästä ilmiantojutusta.[\[83\]](#) Näiden juttujen myötä maaliskuun vallankumouksen jälkeinen ilmiantajajahti sai

myös oikeudellisen luonteen. Oulu ei ollut ainoa paikka, missä venäläistä virkavaltaa avustaneita ilmiantajia haastettiin oikeuteen, mutta Oulussa syyttäjä näyttää olleen erityisen kärkeä nostamaan heitä vastaan juttuja vääristä ilmiannoista. Näiden oikeusjuttujen pöytäkirjat valaisevat kiinnostavasti sekä kumouksen jälkeistä ilmiantajajahtia että kansalaisten ja santarmien vuorovaikutusta katutasolla ennen vallankumousta.

Kaikki Oulun ilmiantojutut saivat alkunsa löydöksistä, joita Oulun työväenneuvoston nimeämät tutkijat tekivät paikallisen santarmiosaston arkistosta pian maaliskuun vallankumouksen jälkeen. Santarmipaperien tulkinnaissa suomalaiset tutkijat saivat apua Oulun santarmin entiseltä sihteeriltä ja kielenkääntäjältä G. V. Musovskilta.[\[84\]](#) Toisin kuin muut santarmit, Musovski jäi kaupunkiin vallankumouksen jälkeen ja ryhtyi auliisti avustamaan tutkijoita santarmien toiminnan selvittämisessä. Näin Musovski suojausi samalla itseään mahdollisilta santarmien laittomuuskohteilta syytteiltä.[\[85\]](#)

Santarmipaperien ja Musovskin lausuntojen perusteella santarmit olivat Oulun seudulla hyvin aktiivisia ilmiantajien värvämisessä vallankumousta edeltävinä vuosina. Tämä itsessään ei ollut laitonta, kuten ei ollut myöskään santarmin ilmiantajaksi ryhtyminen, olkoonkin että sitä paheksuttiin mediajulkisuudessa ankarasti. Laittomaksi ilmiannon tekeminen muuttui silloin, kun ilmianto oli perätön ja aiheutti haittaa ilmiannon kohteelle. Rikosnimikkeestä ”väärä ilmianto” tulikin käyttökelpoinen väline santarmien yhteistyökumppanien haastamiseksi oikeuteen vallankumouksen jälkeen. Oulun raastuvanoikeuden käsittelemien juttujen asianomistajat olivat kaikki ilmiantojen kohteita, jotka katsoivat joutuneensa valheellisten ilmiantojen johdosta aiheuttomasti epäillyiksi hallituksen vastaisesta toiminnasta ja vaikeuksiin santarmien kanssa.[\[86\]](#)

Useimmat raastupaan haastetuista vastaajista myönsivät oikeudessa tai jo sitä ennen poliisikuulustelussa, että he olivat olleet yhteydessä santarmeihin ja välittäneet näille informaatiota palkkiota vastaan. Kukin vastaaja oli ajautunut tekemisiin santarmien kanssa eri tavoin. Parissa tapauksessa yhteydenpito oli alkanut oululaisesta ravitsemusliikkeestä tai työmaaruokalasta, missä vastaaja oli päätenyt jutustelemaan ennestään tuntemattoman suomalaisen tai suomea murtavasti puhuvan miehen kanssa. Vähitellen juttukumppani oli johdattanut keskustelun valtiollisiin asioihin, kuten jääkärivärväykseen. Keskustelun edetessä juttukumppani oli sitten tarjonnut vastaajalle palkkiota ilmiannosta ja jopa saattanut tämän santarmipäällikön asunnolle ilmiantoa tekemään.[\[87\]](#)

Ilmiantajien houkuttelijat olivat mitä ilmeisimmin santarmien palkkaamia agenteja, joista yksi kyettiin myös identifioimaan oikeudessa. Hän oli Alatorniolla kirjojaan pitänyt kaupanvälittäjä Isak Star, jolla oli pitkä rikoshistoria. Pelkästään vuonna 1916 Star oli istunut kahdesti Oulun lääninvankilassa salakuljetus- ja rajanylitysrikoksista sekä toisen henkilön passin käyttämisestä.[\[88\]](#) Lehtitietojen perusteella Star oli vankilasta käsin tehtaillut ilmiantoja santarmeille ja muille viranomaisille, ja vapauduttuaan hänet oli rekrytoitu santarmien avustajaksi Ouluun. Starin toiminnan salaperäisyyttä lisäsi se, että hän oli luopunut entisestä sukunimestään Jokela ja kääntynyt ortodoksiksi vuonna 1915. Identiteetin vaihdos yhdistettynä rikostaustaan oli aikalaislehdistölle selvä osoitus siitä, että Star oli venäläisen virkavallan urkkijaksi ryhtynyt moraaliton petkuttaja.[\[89\]](#) Käytettävissä olevien lähteiden avulla on kuitenkin vaikea hahmottaa, miten nimenmuutos ja uskonnollisen kääntymys oikeastaan liittyivät Starin santarmiyhteyksiin.

Isak Starin kaltaiset suomea puhuvat agentit saivat tärkeän roolin santarmien tiedonhankinnassa vuoden 1906 jälkeen. Santarmihallinto maksoi Starille kuukausipalkkaa, ja Oulun santarmiarkistosta myöhemmin löytyneen Starin kirjeen perusteella hänellä oli laajat valtuudet väärin ilmiantojen hankkimiseen.[\[90\]](#) Starin kanssa tekemisissä olleet vastaajat puolestaan kertoivat oikeudessa, että hän turvautui toiminnassaan sumeilematta lahjontaan eli tarjosi santarmeilta saamistaan käyttövaroista ilmiantajille tupakkarahaa tai suurempia palkkioita. Lisäksi Star auttoi rekryyttejään kädestä pitäen ilmiantojen tekemisessä tarjoamalla heille valmiita ilmiantopohjia jäljennettäviksi tai allekirjoitettaviksi. Eräiden vastaajien mukaan Star myös kiristi heitä santarmiyhteistyöhön uhkaamalla heitä pidätyksellä.[\[91\]](#) Korostamalla itseensä kohdistunutta painostusta vastaajat pyrkivät vierittämään vastuun perättömistä ilmiannoista santarmien ja Starin harteille. Tässä heitä helpotti se, että Star oli paennut maasta vallankumouksen jälkeen eikä ilmestynyt oikeuteen kertomaan omaa versiotaan.[\[92\]](#)

Kun vastaajat kiistivät oikeudessa aloitteellisuutensa ilmiantojen tekemisessä, he toimivat samoin kuin ilmiantajat monissa muissakin historiallisissa konteksteissa. Ilmiantoja käsittelevässä tutkimuksessa on havaittu, että paljastuneet ilmiantajat pyrkivät selittämään toimintaansa painottamalla heihin kohdistunutta pakottamista ja esittämällä itsensä ilmiantojen kohteiden kaltaisina uhreina. Toisaalta tutkimuksessa on korostettu, että turvallisuusviranomaisten näkökulmasta kansalaisten pakottaminen ilmiantajiksi on harvoin paras keino hankkia informaatiota. Painostus ja kiristys ovat käyttökelpoisia lähinnä tilanteissa, joissa viranomaisten pitää saada ilmiantojen avulla lisävahvistusta jo ennestään

tietämille asioille. Jos taas tavoitteena on saada ilmiantajilta hedelmällistä uutta tietoa, pakottamisesta on vähemmän hyötyä. Siksi viranomaiset pyrkivät usein muuttamaan suhdettaan alun perin painostuksella hankkimaansa ilmiantajaan ja houkuttelemaan tämän toimittamaan informaatiota vapaaehtoisesti.[\[93\]](#) Tässä rahapalkkiot tai muut etuudet ovat tehokas apuväline, kuten Oulun tapaukset osoittavat.

Vaikka Starin rooli ilmiantajien ja santarmien välisenä linkkinä oli ilmeisen merkittävä, useimmat ilmiantajat kävivät myös henkilökohtaisesti tapaamassa Oulun santarmiosaston päällikköä everstiluutnantti Tšerkašenovia. Näissä tapaamisissa toimi yleensä tulkkina santarmisihtööri Musovski, joka tästä syystä tiesi hyvin mitä tapaamisissa oli puhuttu. Joskus tulkkia ei kuitenkaan pyydetty paikalle, jolloin ilmiantaja joutui selvittämään asioita kahdestaan heikosti suomea osaavan santarmipäällikön kanssa. Tämä lisäsi mahdollisuuksia väärinymmärryksiin. Yksi ilmiantaja selittikin oikeudessa, ettei hän kielivaikkeuksien takia ollut tiennyt, mihin papereihin santarmipäällikkö oli vaatinut häneltä nimeä.[\[94\]](#) Raastuvanoikeus ei kuitenkaan niellyt tätä selitystä sen enempää kuin muiden vastaajien väitteitä joutumisesta Starin tai santarmien pakottamisen tai huijauksen uhreiksi. Oikeus katsoi kaikkien vastaajien tehneen ilmiantonsa vapaasta tahdostaan ja tuomitsi heidät 2-5 kuukauden vankeustuomioihin.[\[95\]](#)

Kiinnostavaa kyllä, tuomioiden kannalta olennainen kysymys ilmiantojen perättömyydestä sai oikeustunnoissa ja niitä edeltävissä poliisitutkimuksissa niukasti huomiota. Esimerkiksi Jaakko Kemppaisen, Yrjö Mäkelinin ja Hannes Uksilan myöhemmin julki tulleita yhteyksiä jääkärivärväykseen ei juuri yritetty selvittää oikeudessa, ainakaan pöytäkirjojen perusteella.[\[96\]](#) Tämä viittaa oikeudenkäyntien luonteen poliittisuuteen. Kevään 1917 kumousilmapiiirissä nostettujen kanteiden tarkoituksena oli saada isänmaan kavaltajat tilille teoistaan, ei nostaa parrasvaloihin jääkärivärväystä tai muuta alueella esiintynyttä maanalaista toimintaa. Jos ilmiantojen todenperäisyyttä olisi ryhdytty tutkimaan seikkaperäisesti, olisivat tutkimukset voineet herättää Venäjän salaisen poliisin huomion ja vaikuttaa jopa koko Suomen asemaan. Keisarivallan kaatumisesta huolimatta Venäjä kävi edelleen sotaa keskusvaltoja vastaan ja pyrki torjumaan suomalaisten maanpetoksellista toimintaa, jonka näkyvin muoto oli juuri miesten värväminen sotapalvelukseen Saksaan.

Oulun raastuvanoikeuden käsittelemät ilmiantojutut ovat kiinnostavia myös luokkasuhteiden näkökulmasta. Yhtä kauppiaan nimikkeellä esiintynyttä entistä työnjohtajaa lukuun ottamatta kaikki syytetyt nimittäin olivat työläisammattissa. Mahdollisesti Oulun santarmit pyrkivät tietoisesti rekrytoimaan ilmiantajiksi nimenomaan pienituloisia työläisiä, koska nämä

olivat potentiaalisesti vastaanottavaisempia rahapalkkioille kuin varakkaammat kaupunkilaiset. Toisaalta voi myös kysyä, vaikuttiko kanteiden nostamiseen työväenluokkaisia ilmiantajia vastaan myös syyttäjän sosiaalinen valikoivuus eli oliko syytekynnys alhaisempi epäiltyjen taustan takia.

Aikalaisten mielestä raastuvanoikeuden tuomiot ilmiantajille tuskin olivat erityisen ankaria, sillä rangaistusasteikko olisi mahdollistanut pidemmätkin vankeusrangaistukset väärästä ilmiannosta.[\[97\]](#) Tuomioiden lievyyttä enemmän kansalaisten oikeustajua koetteli kuitenkin se, että jo annetut tuomiot menettivät lainvoimaisuutensa toukokuun lopussa 1917. Syynä oli Venäjän väliaikaisen hallituksen armahduskirja, jonka nojalla laskettiin vapauteen kaikki henkilöt, jotka oli tuomittu ennen vallankumousta tehdyistä rikoksista alle vuoden vankeuteen. Lisäksi armahduskirja lievensi kovempia tuomioita ja ulottui myös käsiteltävinä oleviin syytteisiin.[\[98\]](#) Käytännössä armahdus siis murensi pohjan ilmiantokanteilta, olkoonkin että joidenkin Oulun raastuvanoikeuden ilmiantojuttujen käsittelyä jatkettiin vielä hovioikeudessa.[\[99\]](#) Myös ilmiantajat pääsivät siis hyötymään juridisesti keisarivallan kaatumisen jälkeisestä vapauden tuulahduksesta.

Lopuksi

Vain harvat keisarillista virkavaltaa avustaneista ilmiantajista joutuivat lopulta oikeustoimien kohteeksi maaliskuun vallankumouksen jälkeen. Sitäkin useammat joutuivat kohtaamaan sanallista pilkkaa ja loukkaamista tai sosiaalista eristämistä, jotkut myös fyysistä väkivaltaa. Joillekuille ilmiantajan stigmasta tuli liian raskas kannettavaksi, kuten asemapäällikkö Ilon synkkä kohtalo havainnollistaa. Toiset ilmiantajiksi epäillyt puolestaan joutuivat kantamaan heihin lyötyä maanpetturin leimaa jopa vuosien ajan. Leimautumisen vaikutus yksilöiden sosiaalisiin suhteisiin ja ammatin harjoittamiseen vaatii lisää mikrohistoriallista tutkimusta.

Venäläistä virkavaltaa avustaneet ilmiantajat näyttäytyivät osalle aikalaisista pelottavina sortovallan tukijoina, joiden myyräntyö uhkasi koko kansakunnan olemassaoloa. Erityisesti kansallismielinen lehdistö maalasi synkkiä kuvia ilmiantoilmiön leviämisestä, kuten Juha Ala ja Juha Siltala ovat tutkimuksissaan osoittaneet.[\[100\]](#) Lehtien kirjoittelulle oli ominaista ilmiantajien leimaaminen korruptoituneiksi isänmaansa kavaltajiksi, ja leimaamista vauhdittivat huhut A. F. Ilon ja Isak Starin kaltaisten santarniapurien toiminnasta. Samalla koko ilmianto-sana sai entistä poliittisemmän merkitysvivahteen, kun se liitettiin lehdistössä toistuvasti

Venäjän hallituksen yhtenäistämispolitiikkaan ja santarmivalvonnan vahvistamiseen.

Jyrkkäsävyisen julkisen keskustelun vaikutus ilmiantoilmiöön ei kuitenkaan ollut yksioikoinen. Yhtäältä lehdissä jatkunut debatti varmasti hillitsi ilmiantojen lähettämistä kenraalikuvernöörin kansliaan tai santarmihallinnolle, koska se herätti kansalaiset miettimään venäläismieliseksi leimautumista ja sen sosiaalisia seurauksia. Toisaalta keskustelu myös lisäsi tietoisuutta venäläisen virkavallan vastaanottavaisuudesta ilmiannoille ja siten kenties rohkaisi joitakin kansalaisia tukeutumaan santarmeihin ja kenraalikuvernööriin. Taloudelliseen ja sosiaaliseen umpikujaan ajautuneille ihmisille venäläinen virkavalta saattoi näyttäytyä potentiaalisena auttajana tai ainakin myötäsukaisena yleisönä, jolta oli mahdollisuus saada arvonantoa tai jopa rahallista tukea. Harva ilmiantaja tosin sai virkavallalta samankaltaista suojelusta kuin asemapäällikkö Ilo, joka luovi urallaan eteenpäin santarniapurin maineestaan huolimatta aina vallankumoukseen saakka.

Santarmi-ilmiantoja ympäröinyt aikalaisjulkisuus voi herkästi hämärtää ilmiantoilmiön todellisia mittasuhteita. Keisariajan lopun Suomi ei ollut totalitaarinen poliisivaltio, eikä harvalukuisella santarmistolla ollut resursseja valvoa tehokkaasti isoa, harvaan asuttua maata. Ja vaikka säilyneet arkistoaineistot eivät mahdollista ilmiantajien määrän täsmällistä laskemista, voidaan melkoisella varmuudella arvioida, että heidän kokonaismääränsä liikkui keisariajan kahdella viimeisellä vuosikymmenellä vain sadoissa, ei tuhansissa. Kaiken lisäksi pitkäaikaisia santarniapureita oli heistä vain pieni osa, olkoonkin että santarnit ryhtyivät rekrytoimaan tiedottajia entistä järjestelmällisemmin 1910-luvulle tultaessa.

Käyttämäni aineistot antavat viitteitä siitä, että kansalaisten ilmiannot vaikuttivat joissakin tapauksissa viranomaisten tekemiin kansallismielisen aktivistien pidätyksiin ja karkotuksiin. Ilmiantojen suurin merkitys venäläiselle virkavallalle ei kuitenkaan välttämättä liittynyt niiden informaatioarvoon. Merkityksellisempää saattoi olla se, että ilmiannot pönkittivät santarmihallinnon ja kenraalikuvernöörin kanslian itselleen rakentamaa, osin harhaista mielikuvaa suomalaisten ”separatistisesta” mielialasta. Samalla ilmiannot kelpasivat propaganda-aseeksi, jonka avulla voitiin esittää suuren osan kansalaisista tukevan Venäjän hallituksen politiikkaa.

Lojaalius keisarivaltaa kohtaan on useimpien ilmiantajien tapauksessa riittämätön selitys ilmiantojen tekemiseen, vaikka monet ilmiantokirjeet kuorrutettiin uskollisuutta korostavilla fraaseilla. Ilmiantajaksi ryhtymisen

motiivit olivat usein monimutkainen sekoitus ideologiaa, taloudellisia pyyteitä, sosiaalisen identiteetin rakentamista, kostonhalua ja joskus myös taipumista kiristykseen ja uhkailuun. Näiden tekijöiden keskinäisen suhteen arviointi on tutkimuksellisesti erittäin haastavaa ja edellyttää ilmiantokirjeiden analyysin ohella syventymistä ilmiantajien elämänhistorioihin ja sosiaalisiin suhteisiin. Tämä artikkeli kuitenkin osoittaa, että viranomaisilla oli tehokkaita keinoja motivoida kansalaisia ja sitoa heitä yhteistyösuhteeseen. Venäjän salaisen poliisin metodeja seuraillen santarmit värväsivät suomalaisia tiedottajia viimeistään 1910-luvulla jo empimättä rahapalkkioiden ja painostuksen avulla.

Sami Suodenjoki on yliopistotutkija Suomen Akatemian Kokemuksen historian huippuyksikössä Tampereen yliopistolla.

Lähteet ja kirjallisuus

Arkistolähteet

Kansallisarkisto (KA)

Elmo Edvard Kailan arkisto

Helsingin poliisilaitoksen rikososaston I arkisto

Hämeen lääninhallituksen lääninkanslian arkisto

Kenraalikuvernöörin kanslian arkisto (KKK)

Oulun lääninvankilan arkisto

Oulun raastuvanoikeuden I arkisto

Uudenmaan lääninhallituksen kanslian arkisto

Työväen Arkisto (TA)

Santarmihallinnon asiakirjoja

Julkaistut lähteet

Kansalliskirjaston digitoidut sanoma- ja aikakauslehdet,
<https://digi.kansalliskirjasto.fi>.

Kariston näytelmäopas: selostus sarjoista "Seuranäytelmiä" ja "Huviohjelmien avuksi". Arvi A. Karisto, Hämeenlinna 1910.

[Neovius, Arvid.] *Huomattavaa venäläisistä santarmeista Suomessa.* 1900. P. M. n:o 3. Stockholm 1900.

Roos, Sigurd. *Kansallislakko Suomessa. Kuopion kaupunki ja lääni.* Kuopion Uusi Kirjapaino, Kuopio 1910.

Suomen Suuriruhtinaanmaan Asetus-Kokous vuodelta 1889. Keisarillisen Senaatin kirjapaino, Helsinki 1890.

Turisti: rautateiden aikataulut ja höyrylaivojen kulkuvuorot. Toukok.-Kesäk. 1916. N:o 2. Suomen Matkailijayhdistys, Helsinki 1916.

Kirjallisuus

Ahti, Martti, *Ryssänvihassa. Elmo Kaila 1888–1935.* WSOY, Porvoo 1999.

Ala, Juha, *Suomi-neito ja suojelusikä. Sortovuosien psykohistoriaa.* Gaudeamus, Helsinki 1999.

Alapuro, Risto, *Suomen synty paikallisena ilmiönä 1890–1933.* Kolmas painos. Tammi, Helsinki 2001.

Daly, Jonathan, *Autocracy under Siege. Security Police and Opposition in Russia, 1866–1905.* Northern Illinois University Press, DeKalb 1998.

Daly, Jonathan, *The Security Police and Politics in Late Imperial Finland.* In Anna Geifman (ed.), *Russia under the Last Tsar. Opposition and Subversion 1894–1917.* Blackwell, Malden 1999, 217–240.

Daly, Jonathan, *The Watchful State. Security Police and Opposition in Russia 1906–1917.* Northern Illinois University Press, DeKalb 2004.

Fitzpatrick, Sheila & Gellately, Robert, *Introduction to the Practices of Denunciations in Modern European History.* *The Journal of Modern History*, Vol. 68, No. 4 (1996), 747–767.

Frigren, Pirita, *Tirkistelyä vai ymmärryksen lisäämistä?* Historiantutkija arkaluontoisista asioista kirjoittamassa. Teoksessa Satu Lidman, Anu Koskivirta ja Jari Eilola (toim.), *Historiantutkimuksen etiikka.* Gaudeamus, Helsinki, 51–73.

Fuller, William C. Jr., *The Foe Within. Fantasies of Treason and the End of Imperial Russia*. Cornell University Press, Ithaca 2006.

Gellately, Robert, Denunciation as a Subject of Historical Research. *Historical Social Research*, Vol. 26, No. 2/3 (2001), 16–29.

Halén, Harry, *Santarmisto Suomessa. Suomenmaalainen santarmikunta 1817–1917*. Unholan Aitta, Helsinki 2013.

Henttonen, Pekka, Venäläiset sotilasarkistot Suomessa 1920-luvulla. *Arkisto 5*. Arkistoyhdistys, Helsinki 1994, 153–179.

Hewitt, Steve, *Snitch! A History of the Modern Intelligence Informer*. Continuum, New York 2010.

Jussila, Osmo, Suomen santarmihallituksen toiminnasta toisella sortokaudella. *Historiallinen Aikakauskirja* Vol. 74, No. 2 (1976), 197–210.

Jussila, Osmo, Keisarikunnan moraalilääkärit. Poliittinen santarmivalvonta Suomessa 1800-luvulla. *Ajankohta. Poliittisen historian vuosikirja* 1994, 8–36.

Jussila, Osmo, *Nationalismi ja vallankumous venäläis-suomalaisissa suhteissa 1899–1914*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki 1979.

Kujala, Antti, Venäjän hallituksen suunnitelmat Suomen palauttamisesta järjestykseen vuosina 1907–1914. *Historiallinen Aikakauskirja* Vol. 93, No. 4 (1995a), 291–299.

Kujala, Antti, *Venäjän hallitus ja Suomen työväenliike 1899–1905*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki 1995(b).

Kujala, Antti, Venäjän valtiollisen poliisin fiktiivinen todellisuus ja autonomian ajan lopun Suomi. Teoksessa Jorma Selovuori (toim.) *...vaikka voissa paistais? Venäjän rooli Suomessa*. WSOY, Porvoo 1998, 225–239.

Lackman, Matti, *Suomen vai Saksan puolesta? Jääkäreiden tuntematon historia*. Otava, Helsinki 2000.

Leino-Kaukiainen, Pirkko, *Sensuuri ja sanomalehdistö Suomessa vuosina 1891–1905*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki 1984.

Luntinen, Pertti, *The Imperial Russian Army and Navy in Finland 1808–1918*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki 1997.

Mäkelä, Jaakko, Harry Borg, Turun vallankumouksen sankarivainaja. *Ajankohta. Poliittisen historian vuosikirja* 2018, 209–243.

Polvinen, Tuomo, *Valtakunta ja rajamaa. N.I. Bobrikov Suomen kenraalikuvernöörinä 1899–1904*. WSOY, Porvoo 1985.

Scott, James C., *Domination and the Arts of Resistance: Hidden Transcripts*. Yale University Press, New Haven 1990.

Siltala, Juha, *Valkoisen äidin pojat. Siveellisyys ja sen varjot kansallisessa projektissa*. Otava, Helsinki 1999.

Suodenjoki, Sami, Ilmianto valvonnan ilmapiirin lietsojana routavuosien Suomessa. *Historiallinen Aikakauskirja* 112/2, 143–154.

Suodenjoki, Sami, Keisarille uskolliset soraäänät. Ilmiantajat kansallisen historiakuvan haastajina. Teoksessa Irma Sulkunen, Marjaana Niemi & Sari Katajala-Peltomaa (toim.), *Usko, tiede ja historiankirjoitus. Suomalaisia maailmankuvia keskiajalta 1900-luvulle*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2016, 428–463.

Suodenjoki, Sami, Kuriton kansa sivistyneistön huolena. Teoksessa Anna-Maija Kippola (toim.), *Myytti ja muutos*. Kouvolan kaupunginmuseo, Kouvola 2017, 60–77.

Vainio-Korhonen, Kirsi, Historiantutkimus, vastuullisuus ja tietosuoja. *Tieteessä tapahtuu* 4/2018, 3–7.

Van Ginderachter, Maarten, 'If your Majesty would only send me a little money to help buy an elephant': Letters to the Belgian Royal Family (1880–1940). In Martyn Lyons (ed.), *Ordinary Writings, Personal Narratives: Writing Practices in 19th and early 20th-century Europe*. Peter Lang, Bern, 69–83.

Wegelius, K. A., *Routaa ja rautaa. Peräpohjolassa ja Kainuussa jääkäri liikkeen vuosina suoritettu itsenäisyystyö III*. WSOY, Porvoo 1929.

Weil, Rachel, *A Plague of Informers. Conspiracy and Political Trust in William III's England*. Yale University Press, New Haven 2013.

[1] Venäjän vallan ajan lopun ilmiantojen historiografiasta ks. Suodenjoki 2016, 433–436.

- [2] Esim. Jussila 1979; Leino-Kaukiainen 1984; Polvinen 1985; Kujala 1995b; Halén 2013.
- [3] Vrt. Weil 2013, 186.
- [4] Fitzpatrick & Gellately 1996, 748.
- [5] Weil 2013, 24.
- [6] Gellately 2001, 16–17.
- [7] Fitzpatrick & Gellately 1996, 747.
- [8] Ks. esim. Kansallisarkisto (KA), Uudenmaan lääninhallituksen kanslian arkisto, Eca:9, Salaiset asiakirjat 1903.
- [9] Tutkimuskohteena olevien kuolleiden henkilöiden tunnistettavuuteen liittyvistä eettisistä ongelmista ks. Vainio-Korhonen 2018, 5–7.
- [10] Frigren 2017, 60–63.
- [11] Jussila 1994, 8-17, 30–31; Halén 2013, 5–6, 17, 120; Daly 1998, 4, 52. Santarmien toimivaltuuksien herättämästä keskustelusta esim. *Haminan Sanomat* 12.8.1899, 3; Neovius 1900.
- [12] Halén 2013, 7, 17; Jussila 1976, 198; Luntinen 1997, 171.
- [13] Polvinen 1985, 302-303.
- [14] Ks. esim. KA, Hämeen lääninhallituksen lääninkanslian arkisto, Eb:3, Saapuneet salaiset kirjeet 1903, Kenraalikuvernöörin kanslian johtaja Hämeen läänin kuvernöörille 11.7.1899; KA, KKK 1900, Erikoisjaosto, Fb:2, akti 74; *Pohjalainen* 15.2.1901, 6; Halén 2013, 8.
- [15] Halén (toim.) 2013, 7-12, 19-20; Jussila 1976, 198; Luntinen 1997, 241.
- [16] Daly 2004, 161.
- [17] Daly 1998, 6, 61–62, 91. Ks. myös Hewitt 2010, 99–100.
- [18] Hewitt 2010, 100–101.
- [19] Oulun santarmien tiedottajavärväyksestä Bobrikovin kaudella ks. Suodenjoki 2016.

[20] Esim. KA, KKK 1903, 2. osasto, V jaosto, Fb:140, akti 7, Abel Korhonen kenraalikuvernöörille 20.8.1903. Korhosen tapauksesta ks. tarkemmin Suodenjoki 2017, 72.

[21] Työväen Arkisto (TA), Santarmihallinnon asiakirjoja, kansio 2, Kaarlo Winnari kenraalikuvernöörille 18.11.1899.

[22] Winnarin kirje tuli julkisuuteen vuonna 1917, mutta santarmiarkistojen tutkijat eivät tuoneet esiin muita tietoja Winnarin santarmiyhteyksistä. *Työmies* 6.11.1917, 6.

[23] Jussila 1976, 198-199, Halén 2013, 10.

[24] Ks. Hewitt 2010, 102.

[25] Kujala 1998, 225-236. Ks. myös Jussila 1976, 197-210.

[26] KA, KKK 1898-1905, osastojen aktit.

[27] Kujala 1998, 231; Suodenjoki 2014, 150.

[28] Suodenjoki 2016, 453. 'Public transcript' -käsitteestä Scott 1990. Käsitteen soveltamisesta vallankäyttäjille osoitettujen kirjeiden tutkimiseen ks. Van Ginderachter 2007, 71, 77, 83.

[29] Jussila 1976, 201-203. Ks. myös Luntinen 1997, 205-206, 214-215, 238-239, 243-246.

[30] Jussila 1976, 199-201; Kujala 1995a, 298; Luntinen 1997, 246-247.

[31] Fuller 2006, erit. 162, 172-183.

[32] Esim. TA, Santarmihallinnon asiakirjoja, kansio 2, nimetön kirje kenraalikuvernöörille 8.10.1914; KA, Elmo Edvard Kailan arkisto, kansio 2, kirje nimimerkiltä "En som önskar Ryssland lycka och seger" 1.9.1916; KA, KKK 1917, 1. osasto, Fb:1284, akti 19:2, "En person som älskar Ryssland" kenraalikuvernöörille 19.2.1917.

[33] TA, Santarmihallinnon asiakirjoja, kansio 2, "uskollinen Konstaapeli nimeni tietätte" santarmihallitukselle, kirjekuori leimattu 27.2.1917.

[34] Ahti 1994, 33. Ks. myös Suodenjoki 2014, 152.

[35] Lackman 2000, 124-130; Luntinen 1997, 318-319.

[36] Santarmiarkistojen osin epäselvästä kohtalosta ks. Henttonen 1994.

[37] Ks. TA, Santarmihallinnon asiakirjoja, kansio 2; KA, Elmo Edvard Kailan arkisto, kansio 2.

[38] KA, Elmo Edvard Kailan arkisto, kansio 2, nimetön ja päiväämätön kirje Porkkalasta santarmihallinnon päällikölle.

[39] KA, Elmo Edvard Kailan arkisto, kansio 2, nimetön ja päiväämätön kirje Porkkalasta santarmihallinnon päällikölle.

[40] Ks. esim. santarniapurien luettelot *Työmies* 16.6.1917, 6.11.1917.

[41] Roos 1910, 167–173.

[42] Esim. *Tampereen Sanomat* 16.7.1910, 2; *Juna* 11.8.1910, 1; *Turun Sanomat* 17.10.1912, 3.

[43] *Riihimäen Sanomat* 28.4.1917, 2; *Työmies* 16.6.1917, 5; Halén 2013, 125.

[44] *Turun Sanomat* 10.10.1913, 4–5; *Uusi Aura* 10.10.1913, 3–4.

[45] Esim. *Uusi Aura* 14.10.1913, 1, ”Järjestelmän arvoituksia”; *Velikulta* 20.6.1913, 3, ”Ilon päivinä”; *Velikulta* 16.10.1913, 2–3, ”Syyslaulu”.

[46] *Uusi Aura* 10.10.1913, 3–4; *Turun Sanomat* 28.3.1917, 2; *Riihimäen Sanomat* 28.4.1917, 2; Halén 2013, 125.

[47] Ks. esim. *Aamulehti* 20.3.1917, 4; *Etelä-Suomi* 27.3.1917, 3; *Viipurin Sanomat* 30.3.1917, 4; *Tampereen Sanomat* 13.4.1917, 2; *Mikkelin Sanomat* 28.4.1917, 2; *Työmies* 24.3.1917, 4; *Pohjolan Sanomat* 11.4.1917, 3.

[48] Suodenjoki 2016, 450–451; Luntinen 1997, 188.

[49] Esim. *Sosialisti* 23.3.1917, 1, ”Poliisimestari Ståhl vangittu uudelleen”; *Liitto* 4.4.1917, 2, ”Santarmeilla on ollut asiamies Pulkkilassakin”.

[50] KA, Oulun raastuvanoikeuden I arkisto, Ala:25, II osaston tuomiokirja 3.4.1917, § 14 ja liite BF.14. Oulun poliisilaitoksen etsivän osaston raportti 28.3.1917; *Uusi Aura* 22.4.1917, 5, ”Järjestyksenpito Turussa”; Mäkelä 2018, 214–215.

[51] *Työmies* 16.6.1917, 5, "Santarmiston apuna Suomessa toimineet henkilöt"; Ahti 1999, 32.

[52] Ahti 1999, 33.

[53] *Tampereen Sanomat* 13.4.1917, 2; *Sosialisti* 16.4.1917, 3. Halén 2013, 127. Halén on luettellonut toistasataa santarniapurien käyttämää peitenimeä ja identifioinut osan näiden käyttäjistä.

[54] *Tampereen Sanomat* 14.4.1917, 2.

[55] Esim. *Työmies* 25.3.1917, 6.

[56] KA, Helsingin poliisilaitoksen rikososaston I arkisto, Afa:33, Pidätettyjen kirja 1917, nro 674; *Viipurin Sanomat* 25.4.1917, 4.

[57] *Turun Lehti* 26.4.1917, 1, "Santarmiarkiston 'aarteita'"; *Uusi Päivä* 16.6.1917, 3-4, "Santarniapulaisten luettelo No I"; *Työmies* 16.6.1917, 5, "Santarmiston apuna Suomessa toimineet henkilöt"; Ahti 1999, 32.

[58] Esim. TA, Santarmihallinnon asiakirjoja, kansio 2, Mikko Kauppi ja Vilho Ojanne santarniarkiston tarkastuslautakunnalle 5.8.1917.

[59] TA, Santarmihallinnon asiakirjoja, kansio 2.

[60] TA, Santarmihallinnon asiakirjoja, kansio 2, Kalle Suomisen ilmianto, leimattu 27.2.1917.

[61] Ks. *Kariston näytelmäopas: selostus sarjoista "Seuranäytelmiä" ja "Huviohjelmien avuksi"* (1910),45.

[62] TA, Santarmihallinnon asiakirjoja, kansio 2, Kalle Suomisen ilmianto, leimattu 27.2.1917.

[63] Esim. *Uusi Päivä* 16.6.1917, 4, "Santarniapulaisten luettelo N:o I".

[64] *Sosialidemokraatti* 21.10.1917, 3, "Pahoinpitely".

[65] *Sosialidemokraatti* 2.11.1917, 2, "Äetsän Keikyän verilöyly"; Alapuro 2001, 174.

[66] Alapuro 2001, 174-175.

[67] *Uusi Suometar* 1.5.1917, 14, "Santarmiurkkijain toiminta"; *Käkisalmen Sanomat* 30.7.1917, 3, "Kansalaiskokous Kurkijoella".

[68] *Käkisalmen Sanomat* 9.5.1917, 3, "Kurkijokelainen santarmikätyri Antti Immonen omantunnontuskissa".

[69] Esim. *Viipurin Sanomat* 16.5.1917, 4, "Santarmikätyri omantunnon tuskissa".

[70] Ks. esim. *Kaleva* 23.6.1917, 3, "Merkillinen tiedustelu".

[71] Daly 2004, 212.

[72] Helsingin santarmiarkiston tarkastuslautakunnan vastaanottamista oikaisupyynnöistä ks. TA, Santarmihallinnon asiakirjoja, kansio 2; KA, Elmo Edvard Kailan arkisto, kansio 2, Santarmipapereita.

[73] *Kansan Tahto* 23.3.1917, 4; 26.3.1917, 4.

[74] *Riihimäen Sanomat* 30.5.1917, 3, "Yleisöltä". Ks. myös *Riihimäen Sanomat* 12.5.1917, 2, "Riihimäen santarmien ja näiden kätyrien toiminta".

[75] TA, Santarmihallinnon asiakirjoja, kansio 2, Benjam Häkkinen Helsingin santarmiston tutkijalautakunnalle 18.6.1917; *Turisti: rautateiden aikataulut ja höyrylaivojen kulkuvuorot* 1916, n:o 2, 61.

[76] TA, Santarmihallinnon asiakirjoja, kansio 2, Benjam Häkkinen Helsingin santarmiston tutkijalautakunnalle 18.6.1917. Lisäykset hakasulkeissa tekijän.

[77] TA, Santarmihallinnon asiakirjoja, kansio 1, Siinto Armas Tuomisen kirje 8.7.1917.

[78] *Työmies* 11.7.1917, 3, "Santarmikätyrejä varottava järjestöihin pääsemästä". Kursivointi itse lisäämäni.

[79] *Työmies* 22.6.1917, 4, "Huomautus entisen santarmilaitoksen apureille ja muille mainitun laitoksen puoleen kääntyneille henkilöille".

[80] Esim. *Pohjolan Sanomat* 29.6.1917, 3, "Syytön vapautettu"; *Työmies* 17.8.1917, 5, "Allaluetellut henkilöt"; *Karjala* 1.9.1917, 5, "Karjalan Toimitukselle Yleisöltä".

[81] *Työmies* 6.11.1917, 5, "Santarmiapulaisten luettelo n:o 2".

[82] KA, Oulun raastuvanoikeuden I arkisto, Ala:25, II osaston tuomiokirja 13.4.1917, § 18 ja liite D: poliisitutkintaptk. 9. ja 10.4.1917 sekä liite E: suomenkielinen käännös J. P. Savilaakson ilmiannosta Oulun kaupungin santarmiosastolla 9.2.1917.

[83] KA, Oulun raastuvanoikeuden I arkisto, Ala:25, II osaston tuomiokirja 3.4.1917, § 14 ja liite B; 13.4.1917, § 17 ja § 18; 24.4.1917, § 24; 8.5.1917, § 28.

[84] *Kaleva* 4.4.1917, 2.

[85] Musovski kiisti osallisuutensa santarmien ilmiantajavärväykseen myös sanomalehdessä. *Kaleva* 30.3.1917, 4, "Oikaisu". Oulun santarmien poistumisesta kaupungista ks. *Kajaanin Lehti* 17.3.1917, 2; *Kansan Tahto* 16.4.1917, 3.

[86] Esim. KA, Oulun raastuvanoikeuden I arkisto, Ala:25, II osaston tuomiokirja 27.3.1917, § 13, ja liite SF:13, poliisitutkintapöytäkirja 21.-25.3.1917.

[87] KA, Oulun raastuvanoikeuden I arkisto, Ala:25, II osaston tuomiokirja 3.4.1917, § 14 ja liite B; 13.4.1917, § 17 ja § 18; 24.4.1917, § 24; 8.5.1917, § 28.

[88] KA, Oulun lääninvankilan arkisto, Be1:40, Vankien nimiluettelo 1916, nrot 168 ja 425.

[89] *Haminan Lehti* 23.10.1915, 3, "Nimenmuuttoa"; *Liitto* 19.9.1916, 2, "Kanne virkamiehen herjauksesta ja vääristä ilmiannoista"; 26.9.1916, 4, "Yleisöltä"; 19.5.1917, 2, "Santarmiurkkijan jäljet"; *Kansan Tahto* 3.4.1917, 1, "Starin juttu"; *Kaleva* 29.10.1917, 2, "Tutkimuksen tulokset Oulun lääninhallituksen toiminnasta".

[90] *Kaleva* 26.4.1917, 2, "Santarmien papereista".

[91] Esim. KA, Oulun raastuvanoikeuden I arkisto, Ala:25, II osaston tuomiokirja 13.4.1917, § 17 ja liite A: poliisitutkintaptk. 2. ja 9.4.1917; 24.4.1917, § 24.

[92] *Kansan Tahto* 3.4.1917, 1, "Starin juttu"; *Liitto* 19.5.1917, 2.

[93] Hewitt 2010, 29.

[94] KA, Oulun raastuvanoikeuden I arkisto, Ala:25, II osaston tuomiokirja 8.5.1917, § 28 ja liite A: Oulun poliisin etsivän osaston kuulusteluraportti 3.5.1917.

[95] KA, Oulun raastuvanoikeuden I arkisto, Ala:25, II osaston tuomiokirja 27.3.1917, § 13; 3.4.1917, § 14; 13.4.1917, § 18; 24.4.1917, § 24; 8.5.1917, § 28.

[96] Kemppaisen, Uksilan ja Mäkelinin osallisuudesta jääkäriväräykseen ks. Wegelius 1929, 84–85, 101.

[97] *Suomen Suuriruhtinaanmaan Asetus-Kokous vuodelta 1889*, 19.12.1889/No 39, 45.

[98] *Suomalainen Wirallinen Lehti* 31.5.1917, 1.

[99] Ks. esim. *Liitto* 2.12.1917, 3, ”Räätäli Savilaakson ilmiantojuttu”.

[100] Ala 1999, 58–67; Siltala 1999, 623–628.